

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

TANZANYA'DA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ LUTHERAN
KİLİSE ÖRNEĞİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Şeyma HAN

ANKARA-2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

TANZANYA'DA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ LUTHERAN
KİLİSE ÖRNEĞİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Şeyma HAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Şahin KIZILABDULLAH

ANKARA-2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

TANZANYA'DA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ LUTHERAN
KİLİSE ÖRNEĞİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Şahin KIZILABDULLAH

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1. Prof. Dr. Durmuş ARIK**
- 2. Doç. Dr. Şahin KIZILABDULLAH**
- 3. Dr. Öğr. Üyesi Salih ÇİNPOLAT**

Tez Savunması Tarihi

24.01.2024

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Doç. Dr. Şahin KIZILABDULLAH danışmanlığında hazırladığım “Tanzanya’da Misyonerlik Faaliyetleri Lutheran Kilise Örneği (Ankara-2024)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Şeyma HAN

19.02.2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	2
B. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	3
1. Martin Luther (1483-1546) ve Reformu.....	5
2. Misyonerlik Hakkında.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

Tarihi, Dini ve Kültürel Açidan Tanzanya

1. Ülke Hakkında Genel Bilgilendirme.....	13
2. Tarihsel Arka Plan.....	16
3. Tanzanya’da Dinler ve Dini Gruplar.....	20
3.1. Tanzanya’da İslam.....	21
3.2. Tanzanya’da Yahudilik.....	23
3.3. Tanzanya’da Bahailik.....	24
4 . Tanzanya’da Hristiyanlık ve Önemli Misyoner Grupları.....	25
4.1. Katolik Misyoner Grupları.....	25
4.1.1. Kutsal Ruh Babaları, Spiritanlar (Holy Ghost Fathers).....	25
4.1.2. Afrika Misyonerleri Cemiyeti, Beyaz Babalar (Peres Blancs).....	26

4.1.3. Benedictinler.....	26
4.2. Protestan Misyoner Cemiyetleri.....	27
4.2.1. Kilise Misyon Topluluğu, Church Missionary Society (CMS).....	27
4.2.2. Üniversitelerin Orta Afrika Misyonu, The Universities' Mission to Central Africa (UMCA) (1857-1965).....	28

İKİNCİ BÖLÜM

Tanzanya’da Misyonerlik Faaliyetlerinde Lutheran Kilise Örneği

1. Tanzanya’da Lutheran Misyonerlik Faaliyetleri Süreci.....	29
1.1. Tanzanya’da Lutheran Misyonerliğin Başlaması.....	29
1.2. Kilimanjaro Dağı Çevresinde Lutheran Misyonerliği	33
1.2.1. Machame İstasyonu.....	34
1.2.2. Mamba İstasyonu.....	34
1.2.3. Moshi İstasyonu.....	35
1.2.4. Shira İstasyonu.....	37
1.2.5. Akeri İstasyonu.....	38
1.2.6. Shigatini İstasyonu.....	39
1.2.7. Arusha İstasyonu.....	40
2. ELCT (Evangelical Lutheran Church Tanzania)’nin Oluşumu.....	41
3. Misyonerlerin Karşılaştıkları Zorluklar.....	42
3.1. Savaşlar.....	43
3.2. Kıtık ve Salgın.....	46

3.3. Çok Eşlilik.....	47
3.4. Sünnet.....	48
3.5. Tanrı Anlayışı.....	49
4. Misyonerlerin Kullandıkları Yöntemler.....	50
4.1. Eğitim.....	51
4.2. Sağlık.....	52
4.3. Bütüncül Hizmet.....	53
4.4. Lingua Franca.....	54
4.5. Kutsal Kitap Çevirileri.....	54
4.6. Ev Ziyaretleri.....	55
4.7. Yerli Yardımcılar.....	56
4.8. Yerleşirme.....	56
5. Lutheran Öğretilerinin Yansımaları.....	58
SONUÇ.....	61
EK.....	63
KAYNAKÇA.....	69
ÖZET.....	78
ABSTRACT.....	79

KISALTMALAR

TAA: Tanganyika African Association

TANU: Tanganyika African National Union

CMS: Church Missionary Society

UMCA: The Universities' Mission to Central Africa

ELCT: Evangelical Lutheran Church in Tanzania

ÖNSÖZ

Misyonerlik faaliyetleri hakkında yapılan araştırmalar, geçmişte ve günümüzde Hristiyanlığın temel özelliklerini ve gelişim sürecini anlamanın yanında, bir yönüyle de misyon faaliyetlerinin yürütülmüş olduğu ülkelerin tarihine ışık tutmaktadır. Tarih boyunca birbirleriyle karşılaşan toplumlar, her zaman ötekini etkilemiş ve zaman zaman dönüştürmüşlerdir. Misyoner grupları da faaliyette bulundukları toplumlarda değişimlere neden olmuştur. Değişimler sadece eğitim, kılık ve kıyafetler, yönetim şekilleri gibi konulardan ibaret kalmamış, kültürel bir yoğrulma söz konusu olmuştur. Misyonerlerin Müslümanlara yönelik faaliyetlerini anlamak ve Müslüman nüfuslarının yoğun olduğu bölgeler olan; Orta Doğu, Afrika ve Anadolu topraklarında yaşanan olayları anlamak için de oldukça önemlidir. Bu sebeplerden ötürü çalışmada Doğu Afrika toprakları arasında yer alan Tanzanya’da gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetleri konu edinilmiştir. Çalışma için “Tanzanya’da Misyonerlik Faaliyetleri Lutheran Kilise Örneği” başlığı seçilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Tanzanya ülkesi hakkında bilgiler verilmiştir. Bölüm, dört başlık altında ele alınmıştır. İlk başlık altında, Tanzanya hakkında topografya, toplumlar ve iklim bilgilendirmeleri yapıldıktan sonra kısaca ülke tarihinden bahsedilmiştir. İkinci başlık altında, Tanzanya’da var olan dinler ve dini gruplar hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu başlık, İslam, Yahudilik ve bir dini grup olan Bahailikle sınırlandırılmıştır. Bölümün son başlığı altında, Tanzanya’da Hristiyan varlığının misyoner grupları üzerinden anlaşılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Tanzanya’da Lutheran Kilise Misyonerliği hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuştur. İkinci bölüm, toplamda altı başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta, bireysel olarak Lutheran olan iki ismin başka bir Protestan grup

eşliğinde Tanzanya'ya gelmesinden bahsedilirken, ikinci başlıkta Lutheran Misyon gruplarının Tanzanya'ya gelmeleri ve misyon faaliyetlerinde bulunmalarından bahsedilmiştir. Misyon faaliyetleri hakkında bilgilendirmeler, Leibzig Misyonu olarak isimlendirilen Lutheran grup üzerinden sağlanmıştır. Ek olarak, misyonerlik faaliyetleri kronolojiye uygun olarak istasyon istasyon incelenmiştir. Diğer başlıklar altında sırasıyla; Evangelical Lutheran Church in Tanzania (ELCT)'nin oluşumu, misyonerlerin Hristiyanlığı yaymaya çalışırken karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklar karşısında kullandıkları yöntemlerden bahsedilmiştir. Çalışmanın son başlığı altında ise Martin Luther ve din anlayışının Afrika üzerindeki yansımalarına değinilmiştir.

Çalışmada emeği geçen çok değerli danışmanım Sayın Doç. Dr. Şahin Kızılabdullah'a çok teşekkür ederim. Her zaman yanımda olarak desteğini esirgemeyen anneciğime, babama ve değerli arkadaşlarım Sümeyye Şen'e çok teşekkür ederim.

Şeyma Han

2024-Ankara

GİRİŞ

Hristiyanlık “*Mesihçi*” anlamına gelmekle birlikte ilk kez İsa’dan sonra Antakya’da kullanılmıştır.¹ Oldukça geniş bir yapıya sahip olan Hristiyanlık, Yahudi bir anneden doğan ve Yahudi şeriatına göre büyüyen İsa’nın taraftarlarına verilen isimdir. Hristiyanlık, İsa’dan sonra meydana gelen tartışmalarla büyüme fırsatı bulurken aynı zamanda parçalı bir yapıya da sahip olmuştur.² Bu tartışmalar İsa’dan hemen sonra devreye giren *Pavlus* (M.S. M.S. 64/67)’la birlikte başlamıştır.³ Tartışmalar İsa Mesih’in tabiatı ve mahiyeti, Hz. Meryem’in durumu ve Kutsal Ruh ekseninde olmuş;⁴ bu konuları tartışmak ve fikir birliğinin sağlanması amacıyla *konsiller* gerçekleştirilmiştir. Konsiller, imparatorlar tarafından gerçekleştirilirken her ne kadar ortak bir karara varılmak amacıyla toplanılsa da aslında aforozlara ve Hristiyanlık içinde daha çok bölünmelere neden olmuştur.⁵ Dolayısıyla Hristiyanlık parçalı bir yapı halinde yayılmıştır. Öyle ki 451 Kadıköy Konsili’nde İsa’nın tabiatı tartışma konusu olmuştur. İsa’nın beşerî tabiatının, ilah tabiatının içinde eridiğini söyleyenler ve İsa’nın hem beşerî hem ilahi iki tabiatının olduğunu söyleyenler arasında yaşanan tartışma neticesinde Doğu Kiliseleri ayrılmıştır. Böylelikle İsa’nın tek tabiatının olduğunu savunanlara “*monofizit*” kiliseler, İsa’nın çift tabiatı olduğunu savunanlar ise “*diyofizit*” kiliseler adını almışlardır. Doğu (Monofizit) Kiliseleri; Süryani, Ermeni, Kipti, Habeşistan Kiliseleri’nden oluşmaktadır.⁶

Katolik Kilisesi ve Doğu Kiliseleri arasında yaşanan çatışmalar dini olduğu kadar siyasi etkiyle de devam etmiştir. İkonlarla ilgili uygulamalar, Batı Kilisesi’nin İsa

¹ Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, II (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 232.

² Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hristiyanlık”, içinde *Dinler Tarihi* (Ankara: Grafiker, 2021), 136.

³ Eroğlu, 142.

⁴ Eroğlu, 145.

⁵ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a*, çev. Mehmet Aydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 21.

⁶ Eroğlu, “Hristiyanlık”, 148.

Mesih'in Tanrılığını yüceltmek çabası olan “*filiq*” gibi konular nedeniyle 1054 yılında Doğu ve Batı Kiliseleri kesin olarak ayrılmıştır.⁷ Her ne kadar birleştirilme çabalarına girişilmiş olsa da Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle bu durum ortadan kalkmıştır. Katolikler arasında Martin Luther'in Reformu ile bir bölünme daha yaşandığında Hristiyanlık içinde ikinci kırıma gerçekleşmiştir.⁸

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmada yüzyıllardır süregelen misyonerlik faaliyetlerinin Tanzanya'da Lutheran Kilise tarafından nasıl gerçekleştirildiği mesele edinilmiştir. Çalışma, Afrika'yı konu edinmesi nedeniyle oldukça önemlidir. Çünkü Afrika, yüzyıllardır süregelen sömürgeler ve sömürgelerle paralel ilerleyen misyonerlik faaliyetlerinin beşiği olmuştur. Batı'nın bir yandan sömürerek kendine can bulduğu topraklara bir taraftan da İncil'i sunması özel olarak üzerinde durulması gereken bir husustur. Çalışma için, Dr. Öğr. Üyesi Özlem Topcan'ın, *Pentekostal Hareket ve Afrika'daki Misyon Faaliyetleri Nijerya Örneği* başlıklı doktora tezi ve Dr. Öğr. Üyesi Bayram Akbulut'un, *Afrika'da Protestan Misyonerliği Etiyopya Örneği* başlıklı yüksek lisans tezi örneklik teşkil etmiştir.

Bu çalışma ayrıca, Lutheran Kilisesi'nin misyonerlik faaliyetlerini anlama ve yorumlama noktasında oldukça önemlidir. Çünkü Hristiyanlığın parçalanmış halinin her bir kısmı misyonerliği anlama ve uygulama noktasında farklı yöntemler izlemiştir. Çalışma, sadece bu yöntemleri değil aynı zamanda Hristiyanlığı kabul eden insanları anlama noktasında da katkı sağlayacaktır. Araştırmanın amacı, Afrika'da yapılan misyonerlik faaliyetlerine biraz da olsa ışık tutabilmektir. Bu sebeple, çalışmada Tanzanya'da Lutheran kilise misyonerliği konu edinilmiştir.

⁷ Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, 40-41.

⁸ Eroğlu, “Hristiyanlık”, 150.

B. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Hiçbir oluşum bulunduğu zamandan ayrı tutulamayacağı için çalışmada, Tanzanya tarihi de konu edinilmiştir. Tanzanya’da Lutheran Kilise Misyonerliği bölümü 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı ile sınırlandırılmıştır. Tanzanya’da 19. yüzyıl sonuna kadar Lutheran misyonerliği başlamadığı için zaman sınırlaması doğal olarak şekillenmiştir. Çalışmada deskriptif yöntem kullanılmıştır. Ulaşılabilen tüm ilk kaynaklara inilerek Lutheran misyonerliği ve Tanzanya hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmada her ne kadar Türkçe kaynaklara yer verilmiş olursa da yabancı kaynakların kullanılmasına oldukça önem gösterilmiştir. Kullanılan başlıca kaynaklar; Bainton, Roland H., *A Life of Martin Luther-Here I Stand*, Abington Pr., 2013., Fieldler, Klaus, *Christianity and African Culture: Conservative German Protestant Misionaries in Tanzania 1900-1940*, New York: E. J. BRILL, 1996., Fieldler, Klaus, *Interdenominational Faith Missions in Africa: History and Ecclesiology*, Mzuni Press, 2018., Fleisch, Paul, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, Arusha: Makumira Publication, 1998., Gilbert, Erik, ve Jonathan T. Reynolds, *Dünya Tarihinde Afrika-Tarih Öncesinden Günümüze*, İstanbul: Küre Yayınları, 2019., Kafumu, Peter George, “The History of Evangelization in Tanzania”, *Africa Tomorrow* 19, (2017)., Kaplan, Irving. *Tanzania a Country Study*, Washington D.C.: The American University, 1978., Kavas, Ahmet, “Afrika’da İslam’ın Yayılışı”, *Afrika’da İslamiyet: Düünü, Bugünü, Yarını*, editör, Ahmet Kavas, Muhammet Tandoğan, ve Mustafa Selim Yılmaz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017., Lodhi, Y. Abdülaziz, ve David Westerlund, “Tanzanya”. *Yeni Türkiye*, sy 97 (2017)., Maanga, Godson, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, Arusha: Makumira Publication, 2012., Mullett, Michael, *Martin Luther*, London: Routledge, 2004., Mojola, Aloo Osotsi, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, Hippo Books,

2020., Olgun, Hakan, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, Ankara: Fecr Yayınları, 2000., Olgun, Hakan, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, İstanbul: Minel ve Nihal, 2019., Okello, Benson. *A History of East Africa*, Uganda: UCE Study Books, 2002., Isichei, Elizabeth, *A History of African Societies to 1870*, New York: Cambridge University Press, 1997., Isichei, Elizabeth, *The Religious Traditions of Africa: A History*, United State of America: Praeger Publishers, 2004., Sundkler, Bengt, ve Christopher Steed, *A History of the Church in Africa*, Cambridge University Press, 2004., Kevin Shillington, *Afrika Tarihi*, çeviren Emre Tansu Keten, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2020., şeklindedir.

Çalışma için önemli görülen fakat ulaşılamayan kaynaklar ise; Danielson, Elmer R., *Forty Years with Christ in Tanzania 1928-1968*, World Mission Interpretation, Lutheran Church in America, 1977., Lema, Anza Amen, *The Missionary Educational Venture in Tanganyika*, Hong Kong, Minda Printing, 1980., Lema, Anza Amen, *The Foundation of the Lutheran Church in Kilimanjaro*, Hong Kong, Minda Printing, 1982., Iliffe, John, *A Modern History of Tanganyika*, Cambridge University Press 1979., Iliffe, John, *Tanganyika Under German Rule 1905-1912*, Cambridge University Press, 1969., Wright, Marcia, *German Missions in Tanganyika 1891-1941, Lutherans and Moravians in the Southern Highlands*, Clarendon Press, 1971., şeklindedir.

1.Martin Luther (1483-1546) ve Reformu

Latince kökenli ‘reformare’ ve ‘reformatio’ kelimelerinden türeyen Reform kavramı ‘bir şeye yeniden şekil verme’ anlamına gelmektedir.⁹ Kavram en genel ve isabetli anlamıyla ise “Luther’in bizzat önderlik ettiği ve aslında Roma merkezli Kilise’nin çöküşünün ve ardından da ökümenik-evanjelik Kilise’nin yeniden inşa edilmesinin teolojik-siyasal-ekonomik hareketi olan Reformasyon, Roma Kilisesi içindeki ‘reform’ çağrıları ve beklentileriyle beslenmiş, İtalya ve tabii özellikle Alman Diyarı’ndaki ekonomik ve sosyal değişim sürecinin getirdiği baskı ve dinamiklerle şekillenmiş, Evanjelik ilahiyat anlayışının çerçevesi içinde kendisine yeni bir onto-teolojik zemin yaratmış olan bir devrimdir.”¹⁰ Reforma giden süreçte Avrupa’da tarım, iktisadi gelişmeler ve siyasi açıdan oldukça karmaşık bir dönem yaşanmaktadır.¹¹

Almanya’nın Eisleben kentinde dünyaya gelen Luther, mahsur kaldığı bir fırtına sonucu kendini manastıra adamaya dair yemin etmiştir. Augustin tarikatına katılan Luther, öncelikle Kilise de papaz olmuş sonra ise Wittenberg Üniversitesi’nde profesörlük yapmıştır.¹² Luther, Wittenberg’de teoloji profesörlüğü boyunca Romalılar’a Mektuplar, Galatyalılar’a Mektuplar, Yeni Ahit yorumlarına dair konferanslar vermiştir.¹³ Luther, Romalılar’a Mektuplar’ı okuduğu sırada 1:17’de yer alan aklanmanın yalnızca imanla mümkün olabileceğini söyleyen cümle ile karşılaşmıştır.¹⁴ Böylelikle Pavlus’tan

⁹ Jacques Waardenburg, “Reform”, içinde *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 530.

¹⁰ Kaan H. Ökten, *Hristiyanlıkta İnancın Yenilenmesi-Luther’in Teolojik Tezlerini ve Toplumsal Yansımaları* (İstanbul: Mavi Ada Yayıncılık, 2000), 11-12.

¹¹ Araştırma konumuzun odak noktasından sapmamak adına burada bahsedemiyoruz. Orta Çağ Avrupası’nı Reforma götüren süreçler için bkz. Ökten, 23-27. Ayrıca bkz. Frederick Engels, *Köylüler Savaşı* (y.: Eriş Yayınları, 2003), 24.

¹² Hakan Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık* (İstanbul: Minel ve Nihal, 2019), 26-27. Luther’in Wittenberg döneminde yaşadıklarına dair bkz. Roland H. Bainton, *A Life of Martin Luther-Here I Stand* (y.: Abington Pr., 2013), 99.

¹³ Hakan Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm’i Protesto* (Ankara: Fecr Yayınları, 2000), 35.

¹⁴ Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, 27.

“imanla aklanma” terminolojisini alan Luther, Reform’un da ilk öğretilerini oluşturmuştur.¹⁵

Reform’un temeli olan “yalnızca iman” (Sola Fide) öğretisini “yalnızca kutsal metin” (Sola Scriptura) ve “yalnızca Tanrı’nın inayeti” (Sola Gratia) öğretileri izlemiştir.¹⁶ Luther, Kilise’nin geçmişteki saflığını yitirdiğini düşünmüş ve Kiliseyi insanlar ile Tanrı arasına giren bir deccal olarak tanımlamıştır. Kendisini de bu noktada bir reformist olarak değil Kiliseyi olması gereken eski haline döndürmeyi amaçlayan bir onarıcı olarak görmüştür.¹⁷ Luther’in papalığı deccal olarak tarif ederek onlara karşı eleştirilerde bulunmasının en büyük sebepleri, papalığın Endüljans ticareti için Johann Tetzel’i (1465-1519) görevlendirmesi sonucu Fugger Banker ailesine endüljansların satılması ve buradan gelecek parayla Papanın da parmağıyla Aziz Petrus Bazilikası’nın yapılmak istenmesi olmuştur.¹⁸

Wittenberg Kilisesi’nin kapısına 1517’de 95 maddelik Tezini asan Luther, Kilise’ye karşı ilk ciddi eylemini gerçekleştirmiştir. Bu eylem beraberinde Luther’in Roma’ya çağrılıp yargılanmak istenilmesine neden olmuşsa da Saksonya prensi III. Frederick (1463-1525)’e seçilmesinde borçlu olduğunu düşünen V. Charles (1500-1558), Luther’in Roma’da yargılanmasına izin vermeyerek Alman prensliğinde yargılanmasına müsaade etmiştir. Bu gelişme, Reformun gerçekleşebilmesi için gerekli siyasi destek açısından oldukça önemli olmuştur.¹⁹ Luther, 1518 yılında Augsburg’ta sorgulanmış olsa da asıl tartışmayı 1519 yılında Leibzig’de yapmıştır.²⁰ Tartışma, 1519 yılının temmuz ayında Leibzig kentinde Johann Eck (1486-1543) ile Luther arasında gerçekleşmiştir.

¹⁵ Bainton, *A Life of Martin Luther-Here I Stand*, 119.

¹⁶ Michael Mullett, “Luther: Tutucu mu, Devrimci mi?”, çev. Fatmagül Berktaş, *Tarih ve Toplum*, sy 4 (1984): 260-61.

¹⁷ Michael Mullett, *Martin Luther* (London: Routledge, 2004), 2-3.

¹⁸ Mullett, 68.

¹⁹ Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, 28.

²⁰ Olgun, 29.

Luther, tartışmada Eck tarafından John Wycliffe (1330-1384) ve Jan Huss (1372-1415) ile aynı hastalıklı düşünceleri paylaştığına dair suçlanmıştır. Luther, başta onlarla aynı noktada olmadığını söylese de özellikle Huss'un düşüncelerini öğrendiğinde çok şaşırmış ve Constance Konsili (1414-1418)'nde neden aforoz edildiğini anlamakta güçlük çekmiştir. Leibzig tartışmasında Luther, papalığın otoritesini, papalığın endüljans uygulamalarını, konsilleri ve bu konsillerin ilahi olmamasından dolayı ilahi bir yasa ortaya koyamayacağını eleştirmiştir. Kutsal Kitap'ın otoritesini (Sola Scriptura) savunan Luther, kanıyla canıyla gerçeği söylemek zorunda olduğunu ve özgürce inanmak istediğini söylemiştir. Luther'in daha iyi anlaşılmaq için tartışmayı Almanca devam ettirmesi de oldukça önemlidir.²¹

Leibzig'den sonra Papalık, fikirlerini sapkın bularak 1521'de Luther'i aforoz etmiştir. Luther'in kendilerine verilmesini isteyen Papalık, Frederick'in karşı çıkması sonucu V. Charles'in de desteğiyle Worms Meclisi'nde adil bir yargılamaya tabii tutulmaq üzere dinlenilmesine karar verilmiştir.²² Papalık, Luther'i tekrar sıkıştırarak heretik olarak gördüğü düşüncelerinden vazgeçirmeyi amaçlamış olsa da Leibzig'de olduğu gibi Worms'ta da fikirlerini yineleme fırsatı bulmuştur. Şansını daha da arttırmak isteyen Luther, Leibzig'de daha iyi anlaşılmaq için kullandığı Almancanın aksine Worms'ta düşüncelerini tüm imparatorluğa yayılması için Kilise'nin ortak dili olan Latinceyi tercih etmiştir.²³ Worms'tan ayrılmadan önce V. Charles tarafından Luther'e 21 günlük güvenli seyahat süresi verilmiştir. Frederick, Luther'i 21 gün sonunda herkes tarafından yakalanıp yakılabilecek bir kanun kaçağı olacağı için dönüş yolunda Wartburg Şatosunda himaye etmiştir. Burada 10 ay kalan Luther, "Patmos" adını vererek Yeni Ahit'i Almancaya

²¹ Bainton, *A Life of Martin Luther-Here I Stand*, 182-94.

²² Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, 30.

²³ Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, 58.

tercüme etmiştir.²⁴ Luther Wartburg'ta iken reformun merkezi olan Wittenberg'te çıkan bazı karışıklıklar sonucu Wartburg'tan Wittenberg'e geri dönmek zorunda kalmıştır. Dönüşünden sonra sakramental öğretilerde, 'komünyon' ayinini 'evangelik' komünyona çevirmiş, halkın dini anlamda bilgisiz kalmasını önlemek amacıyla soru-cevap usulü öğretime geçmenin yanı sıra *Büyük İlmihal* ve *Küçük İlmihal* isimleriyle metinler yazmıştır. Luther, hem imparatorluk hem de prensler adına sorun teşkil etmiştir. Öyle ki imparatorluk, etrafını kuşatan Osmanlı tehdidine karşı siyasal destekçileri olabilecek prensleri kaybetmek istemedikleri gibi prensler de Luther'e herhangi bir baskı yapmaları neticesinde halkın desteğini kaybetmeyi göze almak istememişlerdir.²⁵ Sonunda prenslerin baskıları neticesinde 1526'da Speyer Meclisi toplanmıştır. Speyer Meclisinde Katolik Kilisesi'nin Luther'e yönelik tepkisi protesto edilerek Luther yanlıları artık "Protestanlar" olarak anılmaya başlanmıştır.²⁶ İmparatorluk yeterince dış tehditle mücadele ettiği için içerideki karışıklıkla ilgilenememiştir. İşte bu süreçte Luther yanlıları reformu hızla ilerleterek bölgesel kiliseler kurmuşlardır. Bu kiliselerin başlarına, Katolik Kilisesi tarafından yetiştirilmemiş prensleri getirmişlerdir.²⁷

V. Charles, Katolikler ve Lutheranlar arasında yaşanan görüş farklılıklarını gidermek ve Hristiyan birliğini sağlayabilmek adına 1530 yılında Augsburg'ta toplanılmasını sağlamıştır. Augsburg metni Philip Melancthon (1497-1560) tarafından kaleme alınmıştır.²⁸ Melancthon, bu görüşme de aslında gayet muhafazakâr bir noktada bulunduklarını ve Lutheranizm'in temel öğretisi olan Pavluscu inanış, "yalnızca imanla aklanma" dan (Sola Fide) bahsetmiştir. Onaylanan birçok madde olmasına karşın

²⁴ Alvin Schmidt, "Lutheranism", içinde *The Encyclopedia of Christian Civilization* (y.: Blackwell, 2011), 1.

²⁵ Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, 32-33.

²⁶ H. Hendricx Scott, *Martin Luther: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2010), 164.

²⁷ Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, 35.

²⁸ Alvin Schmidt, "Augsburg Confession", içinde *The Encyclopedia of Christian Civilization* (y.: Blackwell, 2011), 1.

“sadece” “imanla aklanma” ve Kilise’nin otoritesini reddeden maddeler kabul edilmemiş ve Melancthon tarafından Augsburg maddelerini savunan bir metin hazırlanmıştır.²⁹ İmzalanan bu metin, Lutheranların resmi itirafları haline gelmiştir. Augsburg metninin imzalanması Hristiyanlık tarihi açısından ikinci büyük kopuş olmuştur. Birincisi Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılması olan bu kopuştan sonra Augsburg metni, Kutsal Roma İmparatorluğu’nun ölümünü temsil etmiştir.³⁰ Reformasyon süreci belki de Luther’in bile beklemediği bir şekilde ilerlemiştir. Luther, süreç içerisinde çalışmaya devam etmiştir. 1546 yılının ocak ayında hayatını kaybetmiştir.³¹ “İngiltere’de Anglikan Kilisesi, İskoçya’da Presbiteryenlik, Hollanda’da Reform Kilisesi, Almanya ve İskandinav ülkelerinde ise Lutheran kiliseler ortaya çıkmıştır.”³² Bu oluşumlar temelde, Kilisenin otoritesini reddedip sadece Kutsal Kitap otoritesini tanımada (Sola Scriptura), yalnızca imanla aklanma (Sola Fide) ve yalnızca ilahi lütufa duyulan güven (Sola Gratia) konusunda birleşmişlerdir.³³

Protestan Kiliseler, Katolik Kilisesi’nin aksine çoğulcu yapıda kiliseler olmuş ve bu özellikleriyle Protestanlığa bağlı yeni kiliselerin bulunmasına da imkân vermiştir. Günümüzde dört ana başlık altında toplanılabilecek bu gruplar; Klasik Protestan Hristiyanlığı, Afrika-Latin Amerika ve Asya Protestanlıkları, Anglikan Kilisesi gibi oluşumlar içinde bulundukları gruplar olarak şekillenmiştir.³⁴ Reform sürecinin başlangıcı, Kilise’nin günahların affı ve kurtuluşun kendi tekelindeymiş gibi davranarak endüljans satışları yapmalarına Luther tarafından karşı çıkılmasıyla olmuştur. Bu süreçte, kurtuluşun tanrısal iradeye kavuşulmuş olan “iman” ve “iyi işlerin” kurtuluşun sebebi

²⁹ Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, 39.

³⁰ Schmidt, Alvin, *Augsburg Confession*, ss. 2.

³¹ Ökten, *Hristiyanlıkta İncanın Yenilenmesi-Luther’in Teolojik Tezlerini ve Toplumsal Yansımaları*, 128.

³² Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, 273.

³³ Ayşe Çil, “Martin Luther’in İman ve Vahiy Anlayışı”, *Mezhep Sosyolojisi*, sy 25 (2012): 117.

³⁴ Waardenburg, “Reform”, 352.

değil sonucu olduğuna inanılmıştır. Böylelikle Kilise'nin ve Papanın otoritesinin reddedilmiş ve dinsel otoritesini tek kaynağı Kutsal Kitap olmuştur. Dolayısıyla Kutsal Kitap'a dayandığına inanılan sakramentler kabul edilmiştir. Bunlar sırasıyla, vaftiz, evharistiya şeklindedir.³⁵ Pavlus'un da savunduğu vaftiz sakramenti Luther tarafından kabul görmüştür. Luther, sakramentin icrasında şekilsel davranılıp onu süsleyerek icra edilmesi ve bu sebeple iman vurgusunun göz ardı edilmesinden dolayı Katolik Kilisesi'ni eleştirmiştir. Yalnızca iman edip vaftiz olanların kurtuluşa ereceğini vurgulayan Luther, bebek vaftizini de kabul etmiştir.³⁶

Evharistiya sakramenti “ekmek ve şarap ayini”, ve “komünyon” şeklinde de adlandırılmaktadır. Luther, Katolik Kilisesi'ni evharistiyaya yükledikleri anlam itibarıyla eleştirmiştir. Bu anlamı yeniden yorumlamış ve sakrament olarak kabul etmiştir.³⁷ Evharistiya sakramenti için Katolik Kilisesi, “transubstantiation” dönüşüm anlamına gelen, araz olan ekmek ve şarabın cevher (öz) olan İsa Mesih'in bedeni ve kanına dönüştüğü fikrini kabul etmiştir. Luther'in bu noktadaki eleştirisi, arazların cevhere dönüşümünü reddetmek, ekmek ve şarabın hem araz hem de cevher olarak İsa Mesih'in bedeni olduğu şeklinde olmuştur. Yani İsa Mesih'in hakikaten varlığı söz konusudur.³⁸ Luther, aksinin evharistiyaya büyüsel bir form kazandıracak olacağını ve bunun küfür olacağını söylemiştir.³⁹ Evharistiya konusunda Luther'in bir diğer eleştirisi de ayin sırasında kurban, adak sunulması olmuştur. Luther'e göre Tanrı kurbanı ihtiyaç duymadığı gibi Tanrı'nın vermesi ve insanın alması makbuldür. Evharistiya İsa'nın fedakarlığıdır ve insanın Tanrı'ya şükrünün bir ifadesidir.⁴⁰

³⁵ Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, 178.

³⁶ Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, 273.

³⁷ Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, 178.

³⁸ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık* (Ankara: İsam, 2018), 165.

³⁹ Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, 179.

⁴⁰ Olgun, 181.

2. Misyonerlik Hakkında

Misyon (mission), “göndermek” anlamına gelen Latince kökenli “missio” kelimesinden türetilmiştir. Kavram, herhangi bir inancın, o inanca sahip olmayan kişiler arasında yayılması faaliyeti anlamına gelmektedir. Bu faaliyeti gerçekleştirene misyoner, faaliyetin kendisine ise misyonerlik denilmektedir.⁴¹ Hristiyanlıkta misyoner olmak, önemli bir görevdir. Bu görev İsa Mesih’in yeryüzüne tekrar ineceği zamana kadar devam ettirilmek mecburiyetindedir.⁴² Kilise misyonerlik görevini icra ederken her zaman aynı yöntemleri kullanmamıştır. Kilise misyonerlik tarihi; İlk dönem misyonerlik faaliyetleri (30-313), Konstantin Dönemin’den Coğrafi Keşiflere kadar ki faaliyetler (313-1500), Coğrafi Keşiflerin başlangıcından Modern Misyon Hareketi’ne kadar (1500-1792), Modern Misyon Hareketi’nin başlangıcından Edinburg Konferansı’na kadar (1792-1910), Edinburg Konferansı’ndan günümüze kadar (1910-...) şeklinde sınıflandırılmaktadır.⁴³

Misyonerlik, zamanla Hristiyan olmayanlara bu dinin mesajını/öğretilerini duyurma ve onları Hristiyanlaştırarak kurtarmak, bunu yaparken de Kilise’nin etki alanını genişletme eyleminden farklı olarak, Tanrı’nın da içinde bulunduğu bir kurtuluş eylem planına dönüşmüştür. Böylelikle misyonerlik, tanrısal bir eyleme dönüşmüştür.⁴⁴ Eylem, sadece öğretisel anlamda yenilik kazanmamış aynı zamanda yeni terimlerle toplumlara

⁴¹ Ömer Faruk Harman, “Genel Olarak Misyonerlik”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri (İlmî Toplantı)*, 2004, 25-26.

⁴² Jean Danielou, “Kilisede Misyoner Düşüncesi”, çev. Abdurrahman Küçük, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXVII* (1997): 101.

⁴³ Ali İsmail Güngör, “Hristiyan Misyonerliğinde Yenilikler ve Uygulama Alanları”, içinde *Dinler Arası İlişkiler* (Ankara: Grafiker, 2015), 342.

⁴⁴ Jean Danielou, “Kilisede Misyoner Düşüncesi”, çev. Abdurrahman Küçük, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXVII* (1997): 120-104.

uygulanabilirliğinin arttırılması amaçlanmıştır. Örneğin; Evanjelizm,⁴⁵ şartlara uyarlama,⁴⁶ diyalog,⁴⁷ inkültürasyon⁴⁸ vb. terimler kullanılmaya başlanmıştır.

Pavlus’la başladığını söylenilebilen misyonerlik faaliyetleri, çeşitli aşamalardan geçerek kendisini modern hayata, içinde bulunduğu zamana uyarlamaya çalışmıştır. Fakat misyonerlik faaliyetlerinin kabuğu değiştirilmiş olsa da iç kısmı aynı kalmıştır. Kilise, her ne kadar Kilise dışındakilerle ılımlı yaklaşımlar, yardım faaliyetleri ve diyalog içerisine girmiş olsa da esas amaç her zaman İncil’i ve İncil’in mesajını duyurmak olmuştur.

⁴⁵ Mahmut Aydın ve Şinasi Gündüz, *Misyonerlik-Hıristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye’ye Yönelik Faaliyetleri* (İstanbul: Kaktüs, 2002), 43.

⁴⁶ Güngör, “Hıristiyan Misyonerliğinde Yenilikler ve Uygulama Alanları”, 95.

⁴⁷ Ali İsra Güngör, *Vatikan, Misyon ve Diyalog* (Ankara: Alperen Yayınları, 2002), 151.

⁴⁸ Ali İsra Güngör, “Kilise’nin Misyon Anlayışında İnkültürasyon’un Yeri”, *AÜİF Dergisi* XLIII, sy 1 (Y.): 173-75.

BİRİNCİ BÖLÜM

Tarihi, Dini ve Kültürel Açıdan Tanzanya

1. Ülke Hakkında Genel Bilgilendirme

Tanzanya, ekvatorun 1 ila 12 derece güneyi arasında yer almaktadır. Ülke, kuzeyden güneye 1.180 kilometre ve doğudan batıya yaklaşık 1.200 kilometrelik bir alanda yer almaktadır.⁴⁹ “Kuzeyde Kenya ve Uganda, batıda Ruanda, Burundi ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti, güneybatıda Zambiya, güneyde Malavi ve Mozambik ile komşu olan Tanzanya’nın doğusunda Hint Okyanusu bulunmaktadır. Resmi adı Tanzanya Cumhuriyeti (The United Republic of Tanzania)’dır.”⁵⁰ Başkenti Dodoma olan ülkenin en önemli şehirleri Darüsselam, Tanga, Arusha, Mwanza ve Zanzibar’dır.⁵¹

Arapça'da "barış cenneti" anlamına gelen Darüsselam, 1860'larda Zanzibar Sultanı tarafından bir sığınak olarak kurulmuştur. Tanzanya bağımsızlığını kazandığında Darüsselam, hükümet merkezi, önde gelen ticaret ve finans merkezi ve ülkenin üniversitesinin bulunduğu yer olarak dikkat çekmektedir. Darüsselam'da Araplar, Hintliler ve Avrupalılardan oluşan heterojen bir nüfus bulunmaktadır. 1957 ve 1967 yılları arasında Darüsselam'ın nüfusu yüzde 14 oranında artmıştır. 1967 nüfus sayımı sırasında ülke nüfusunun yüzde 40'ının burada yaşadığı bilinmektedir. Tanga, 14. yüzyılda İranlı tüccarlar tarafından kurulmuş ve Almanlar döneminde büyük bir gelişme yaşamış Tanzanya’nın ikinci büyük şehridir. 1893'te başlayan demiryolu, Tanga'ya büyük önem kazandırmıştır. Arusha, önemli bir iş merkezi ve Tanga demiryolunun da son noktasıdır. Arusha, uluslararası havaalanının varlığı Serengeti Ulusal Parkı, Masailand, Kilimanjaro

⁴⁹ Irving Kaplan, *Tanzania a Country Study* (Washington D.C.: The American University, 1978), 141.

⁵⁰ Halil Kurt, “Tanzanya”, içinde *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 581.

⁵¹ Kurt, 581.

Dağı, Ngorongoro Krateri ve Olduvai Gorge'a yakınlığı nedeniyle aynı zamanda bir turizm merkezidir.

Mwanza, Victoria Gölü'nün güney kıyısında yer almakta ve Kenya ile Uganda ticaretini taşıyan önemli bir ulaşım merkezi olarak değerlendirilmektedir.⁵² Zanzibar, Zanzibar adasının başlıca limanı ve ticaret merkezidir. Adanın batı tarafında, iyi korunan doğal bir derin su limanının arkasında yer alan şehir, daha sonra Darüsselam ve Mombasa limanlarının ticaretinin çoğunu devralmasıyla önemini yitirmiştir. Zanzibar limanından hala karanfil, hindistancevizi, narenciye ve diğer tropikal ürünlerin ihracatı yapılmaktadır.⁵³ Deniz seviyesine en yakın noktalarını Zanzibar ve Pemba adalarının oluşturduğu ülkede, Afrika'nın en yüksek noktası olan Kilimanjaro Dağı ve dünyanın en büyük krater çukuru olan Ngorongoro bulunmaktadır. Ayrıca ülkenin Afrika'nın en büyük birinci gölü olan Wictoria Gölüne, büyüklük noktasında onu takip eden en derin gölü Tanganyika Gölüne ve üçüncü en büyük gölü olan Malavi Gölüne kıyısı bulunmaktadır.⁵⁴

1974 yılında başkent olarak belirlenen Dodoma şehri, Hint Okyanusu'ndan yaklaşık 40 km içeride ve deniz seviyesinden 1.135 metre yüksekliktedir. Tarımla uğraşan şehrin nüfusu, yerleşim yerlerinin yakınında küçük çiftliklerde yaşamaktadır. Bölgede kahve ve sisal (kenevir) yetiştiriciliği başta olmak üzere yer fıstığı, mısır, hint fasulyesi, ayçiçeği, sakız, pirinç gibi tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Bunların yanında, bölge halkı tarafından büyük baş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Dodoma şehrinden ülkenin diğer önemli şehirleri olan, Arusha, Darüsselam, Tanga ile hava, kara ve deniz yolu ile bağlantı sağlanmaktadır.⁵⁵

⁵² Kaplan, *Tanzania a Country Study*, 150-51.

⁵³ Amy McKenna, "Zanzibar", içinde *Britannica*, erişim 26 Kasım 2023, <https://www.britannica.com/place/Zanzibar-Tanzania>.

⁵⁴ Kurt, "Tanzanya", 581.

⁵⁵ Amy Tikkanen, "Dodoma", içinde *Britannica*, erişim 26 Kasım 2023, <https://www.britannica.com/place/Dodoma>.

Tanzanya'nın ikliminde, bölgeye iki yağmur mevsimi getiren Hint Okyanusu musonları hâkim olmasına rağmen ülkenin büyük bölümü oldukça kuraktır ve yağış miktarı belirsizdir.⁵⁶ İklim, her ne kadar tropikal olsa da yerel topografya, özellikle rakım nedeniyle değişmektedir. Sıradağlar ve Victoria Gölü etrafındaki bölge bol miktarda yağmur alırken, ülkenin merkezindeki geniş plato alanlarının kuruluşu sebebiyle önemli tarım faaliyetleri desteklenemediği gibi çeçe sineği istilas da hayvancılığı engellemektedir. Tanzanya, bataklıklarından yağmur ormanlarına, savanlarından yüksek kurak platolarına son derece eşsiz ve değişken manzaralara sahiptir.⁵⁷

Tanzanya'nın güncel nüfusu 68.612.401'dir.⁵⁸ Ülkede, her biri kültür, sosyal örgütlenme ve dil bakımından diğerlerinden çeşitli derecelerde farklılık gösteren 120 etnik grubun (kabile) varlığı kabul edilmiştir. Gruplardan en büyüğü olan Sukuma, nüfusun yaklaşık yüzde 13'ünü oluştururken, geri kalan büyük grupların her biri yüzde 5'in altındadır.⁵⁹ 120 kadar etnik grubun her birinin kendi dili vardır.⁶⁰ Etnik gruplar arası iletişim için en önemli dil, Svahili'dir. Svahili dili, sömürge döneminden önce bile bazı bölgelerde ortak dil haline gelmiş ve kullanımı Alman ve İngiliz sömürge yetkilileri tarafından da teşvik edilmiştir. Svahili, 1963 yılında Tanzanya'nın ulusal dili haline gelmiştir.⁶¹ İngilizce ise, 1967 yılına kadar resmi diller arasında ortak bir statüye sahipken, yüksek öğrenim dili olmaya devam etmekte ve uluslararası bağlamlarda kullanılmaktadır.⁶² Svahili ve İngilizcenin yanı sıra Arapçanın da yaygın olarak

⁵⁶ Kaplan, *Tanzania a Country Study*. x.

⁵⁷ Kaplan, 141.

⁵⁸ "Tanzanya Nüfusu", erişim 05 Şubat 2024, <https://populationtoday.com/tr/tz-tanzania/>.

⁵⁹ Kaplan, *Tanzania a Country Study*, 152.

⁶⁰ Kaplan, *Tanzania a Country Study*. x.

⁶¹ Kaplan, 152.

⁶² Kaplan, *Tanzania a Country Study*. x.

konusulmasına rağmen ülkede çoğu insanın ana dilinin yerel dillerden biri olduğu ifade edilmektedir.⁶³

2.Tarihsel Arka Plan

Olduvai'de çalışan Paleontolog Louis ve Mary Leakey Gorge'nin yaptığı ve Tanzanya'nın kuzeyindeki başka yerlerde yapılan kazılar, bölgedeki insan varlığının en az 3,7 milyon yıl öncesine kadar geriye gittiğini ortaya çıkarmıştır. Yapılan araştırmalarla, bölge halkı olan Taş Devri avcı-toplayıcılarının, birbirini izleyen farklı göç dalgaları tarafından kademeli olarak yerlerinden edildiği anlaşılmıştır.⁶⁴ Tanzanya'ya yapılan göç dalgalarında en etkili rol, milattan önce 500 yıllarında Batı Afrika'dan gelen Bantulara aittir. Tanzanya'nın en eski dönemini, İslam'la tanışmaya başladığı dönem oluşturmaktadır. Bu dönem, VII. yüzyıl ortalarında başlamaktadır. Müslüman Araplar Doğu Afrika'nın Hint Okyanusu sahillerine gelerek burada zamanla şehir devletleri kurmaya başlamışlardır. Arapların yanı sıra Şiraz kökenli İranlı Şiilerin de bölgeye göç ettikleri bilinmektedir. Bölgeye göç etmiş olan her iki topluluk da kıyı bölgelerinde hâkimiyetlerini oldukça genişletmiş ve önemli ticari merkezler kurarak bölgeyi kalkındırmıştır. Kilve, bu dönemde Hint Okyanusu ticaret ağının en önemli limanı haline gelmiştir. Öte yandan, yerli krallarla ticari ilişkileri geliştiren Arapların, yerli kadınlarla evlenmeleri sonucu melez bir toplum oluşmuştur.⁶⁵ Arapların kıyı Bantu dili konuşan halklarla gerçekleştirmiş oldukları evlilikler Svahili (kıyı) halkının ve dilinin oluşmasına neden olmuştur.⁶⁶

⁶³ “Tanzania”, içinde *WorldMark Encyclopedia of the Nations-Africa* (Farmington Hills: The Gale Group, 2004), 547.

⁶⁴ “Tanzania”, 547.

⁶⁵ Ahmet Kavas, “Tanzanya”, içinde *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 587.

⁶⁶ “Tanzania”, 547.

Avrupalıların Doğu Afrika kıyılarıyla tanışmaları, Portekizli denizciler sayesinde gerçekleşmiştir. Portekizlilerin amacı Hindistan'a giden bir deniz yolu ararken Afrika kıtası etrafından bir yol bulmaktır. Vasco da Gama (1469-1524) adında bir Portekizli gemicinin 1497 yılında Hindistan'a gitmek maksadıyla Doğu Afrika kıyılarına yelken açması sonucu istekleri gerçekleşmiştir. Fakat, Portekizlilerin karşılaşmış oldukları manzarada hoşlarına gitmeyen iki durum vardır: Birincisi, Portekizlilerin bulmuş oldukları yeni yolu arama sebepleri esasında ticari amaçlıdır. Fakat Araplar, Doğu Afrika kıyılarında oldukça iyi ticaret merkezi kurmuşlardır. İkincisi ise, Arapların, Portekiz ve İber yarımadasını geçmişte fethetmeleri ve fetihler sonucu insanların Müslüman olmasıdır. Dolayısıyla Portekizliler, nefret ettikleri Arapları arzuladıkları noktada bulmuşlardır.⁶⁷

Vasco da Gama'nın yönlendirmesi sonucu Portekizliler, kıyı şeridinde bulunan birçok şehirle birlikte Zanzibar adasını ve Müslümanların kurmuş oldukları en önemli ticaret noktalarından olan Kilve'yi işgal etmiştir. Yaklaşık iki asır süren işgalde yüzlerce Müslüman öldürülmüş ve birçok camii harap olmuştur. Sonunda, 1698'de Uman'daki Ya'rubi Seyf bin Sultan, Portekizlileri Mozambik'in kuzeyinde sahip oldukları her mevkiden kovmuştur.⁶⁸ 1724 yılına gelindiğinde Portekizliler tarafından Kilve ve Patta ele geçirilmiştir. Ele geçirilen yerler bu defa yükselen Uman Sultanlığı tarafından alınmıştır. Daha sonra Zanzibar için oldukça önemli bir isim haline gelecek olan Seyyid Said bin Sultan (1804-1856) tarafından ise Zanzibar ve Pemba adaları fethedilmiştir.⁶⁹ Seyyid Said bin Sultan, modern Zanzibar'ın kurucusu olarak kabul edilmelidir. Sa'id, Zanzibar'ı ilk kez 1828 yılında ziyaret etmiş ve 1840 yılında adayı başkent yapmıştır. Said, Hintliler de dahil olmak üzere yabancı tüccarları teşvik etmiş, Arap tekellerini

⁶⁷ Benson Okello, *A History of East Africa* (Uganda: UCE Study Books, 2002), 24.

⁶⁸ Okan Uzunöz, "Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti", içinde *Günümüz Afrikasında Müslüman Azınlıklar*, ed. İrfan Aycan ve Nurullah Yazar (Ankara: OTTO, 2019), 418-19.

⁶⁹ Kavas, "Tanzanya", 583.

kırmış ve Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile ticari anlaşmalar yapmıştır. Zanzibar, Said sayesinde dünya karanfil arzının dörtte üçünü üretmiştir. 1856'da öldüğünde, imparatorluğu ve Zanzibar'ın yanı sıra Doğu Afrika kıyılarından Kongo'ya kadar uzanan geniş bir alana yayılmış durumdadır.⁷⁰

1885 yılında Almanya, Avrupalı güçler tarafından düzenlenen Berlin Konferansı (1884-1885)'nda⁷¹ bir Alman kolonisi haline gelen bölgeyi yönetmesi için Alman Doğu Afrika Şirketi'ni (German East Africa Company) yetkilendirmiştir.⁷² Şirketin izlediği yanlış politikalar nedeniyle çıkan Bushiri İsyanı (1888-1890) ve sonrasında yaşanan oldukça trajik sonuçlar sebebiyle Alman Hükümeti, 1890'da bölgenin kontrolünü şirketten devralmıştır.⁷³ Bushiri isyanı bir son olmamış ve sonrasında çıkan Hehe Direnişi (1891) ve Maji Maji İsyanı (1905-1906) hem Alman hükümetine hem de yerli halka oldukça büyük zararlar vermiştir.⁷⁴ Alman Hükümeti, tartışmasız bir kontrol kurduklarında, I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) başlamasına ve koloninin 1917'de İngiliz birliklerine kaybedilmesine sadece kısa bir ara kalmıştır.⁷⁵ Bölge, İngilizler tarafından önce İngiliz mandası, daha sonra Birleşmiş Milletler emanet bölgesi olarak yönetilmiş ve 1947'de Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin vekâletine bırakılmıştır. Bölgede bağımsızlık çabaları, II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) ardından başlamıştır.⁷⁶

II. Dünya Savaşı sonunda artık birçoğu kamu alt hizmetinde çalışan okur-yazar Tanganyikalı varlığı oluşmuştur. Okur-yazar olan Tanganyikalı bir grup, Tanganyika Afrikalılar Birliği (Tanganyika African Association) TAA olarak siyasi sahneye

⁷⁰ "Tanzania", 547.

⁷¹ Konferans, alınan kararlar ve sonuçları için bkz. Okello, *A History of East Africa*, 160.

⁷² Kaplan, *Tanzania a Country Study*, 4.

⁷³ Okello, *A History of East Africa*, 164. İsyan hakkında daha fazla bilgi için bkz. Okello, 161-62.

⁷⁴ Kavas, "Tanzania", 547. Bahsi geçen isyanlar hakkında ikinci bölümde daha detaylı bilgiler verilecektir.

⁷⁵ Kaplan, *Tanzania a Country Study*, 4.

⁷⁶ Kavas, "Tanzania", 583.

çıkmiştir.⁷⁷ TAA, daha sonra 1954'te Julius K. Nyerere (1922-1999) liderliğinde Tanganyika Afrika Ulusal Birliği'ne (TANU) dönüşmüştür. TANU, çok ırklılığı (ve kabileciliği) reddetmiş, Tanganyika'nın Afrikalı doğasına vurgu yapmış ve asıl amaçlarının bağımsızlık olduğunu belirtmiştir. Sömürge makamlarının önüne çıkardığı engellere rağmen TANU, Nyerere'nin liderliği ve hitabetiyle hızla üye ve destek kazanmıştır. 1958 yılına gelindiğinde iç ve dış gelişmeler sonucunda 1960'ta elde edilen özyönetimin yolu açılmış, bunu da Aralık 1961'de bağımsızlık izlemiştir.⁷⁸ 26 Nisan 1964'e gelindiğinde ise Tanganyika, Nyerere'nin başkanlığında Zanzibar ile birleştirilerek Tanganyika ve Zanzibar Birleşik Cumhuriyeti olmuş, Ekim ayında ise adı Tanzanya olarak değiştirilmiştir.⁷⁹

Nyerere, başkanlığı sürecini Afrika'nın kalkınması için proje çalışmalarıyla geçirmiş ve bu süreci 1967 Arusha Bildirgesi'yle başlatmıştır. Nyerere, bildirgeyle dışa bağımlı Afrika'yı reddetmiştir. Nyerere, Avrupalı kapitalist sisteme karşılık Ujamaa'yı savunmuştur.⁸⁰ "Ujamaa, (Svahili dilinde "geniş aile" ya da "aile"), 1964-1985 yılları arasında Tanzanya'nın başkanlığını yapan Julius Kambarage Nyerere tarafından 5 Şubat 1967 tarihli Arusha Deklarasyonu kapsamında kurulan sosyal, ekonomik bir deney ve Tanzanya'da "köyleşme" süreci altında kolektif tarıma odaklanan bir deneydir".⁸¹ Nyerere, Ujamaa ile "Afrika sosyalizmini" amaçlamıştır.⁸² Nyerere'den sonra devlet başkanlığına Müslüman Ali Hasan Mwingi (1985) gelmiştir. Mwingi'den sonra sırasıyla; Hristiyan Benjamin Mkapa (1995), Hristiyan Jakaya Kikwete (2005)⁸³, Hristiyan John

⁷⁷ Kaplan, *Tanzania a Country Study*, 4.

⁷⁸ Kaplan, 5.

⁷⁹ "Tanzania", 548.

⁸⁰ Kevin Shillington, *Afrika Tarihi*, çev. Emre Tansu Ketten (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2020), 639-40.

⁸¹ Yoang Yoon ve Mudida Robert, "Social and Economic Transformation in Tanzania and South Korea: Ujamaa and Saemaul Undong in the 1970s Compared", *Seoul Journal of Economics* 33, sy 2 (2020): 196.

⁸² Kevin Shillington, *Afrika Tarihi*, 640. Ayrıca Ujamaa, Tanzanya'ya ne sağladı ya da neler sağlamadı, Ujamaa'nın sonuçları için aynı kitap bkz. Kevin Shillington, 640-41.

⁸³ Uzunöz, "Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti", 422.

Magufuli⁸⁴ (2015) ve hala görevinin başında olan Samiha Suluhu Hassan (2021) gelmiştir. Samiha Suluhu, Tanzanya'nın ilk kadın devlet başkanı olması nedeniyle oldukça önemlidir.⁸⁵

3. Tanzanya'da Dinler ve Dini Gruplar

Afrika dinini tanımlamak için “Fetişizm”⁸⁶, “Animizm”⁸⁷, “İlkel Kabile Dinleri” gibi kavramlar kullanılmıştır. Fakat Afrika dinini açıklamak için kullanılan bu kavramlar var olan inancı ifade edebilmek noktasında yetersizdir.⁸⁸ Afrika'da dinin beş temel ögesi vardır. Bunlar; Tanrı, ilahi varlıklar, ruhlar, atalar, sihir ve tıp uygulamaları şeklindedir. Afrika halkının inancı, bu beş ögeye inanmaktan geçmektedir.⁸⁹ Afrika'da Tanrı anlayışı dini anlamak noktasında ipuçları vermektedir. Tanrı, hayat verici, zeki, tabiat olaylarının meydana gelmesini sağlayan vs. şeklinde anlaşılmaktadır. Kavramı, ifade edebilmek için kullanılan terimler ise Tanrı'nın Afrika halkı için niteliğini ortaya koymaktadır. Afrika kıtasının farklı yerlerinde farklı isimlerle anılan Tanrı, Kenya'da Murungu, Güney Afrika'da Molimo, Doğu Afrika'da ise genellikle Leza kavramıyla ifade edilmektedir.⁹⁰

⁸⁴ Kenneth Ingham ve Frank M. Chiteji, “John Magufuli”, içinde *Britannica*, erişim 30 Kasım 2023, <https://www.britannica.com/place/Tanzania/Challenges-into-the-21st-century#ref1292709>.

⁸⁵ Amy McKenna, “Samiha Suluhu Hassan”, içinde *Britannica*, erişim 30 Kasım 2023, <https://www.britannica.com/biography/Samia-Suluhu-Hassan>.

⁸⁶ Kelime, 16. yüzyılın başlarında, Portekizli gemiciler Afrika'nın Batı kıyısını keşfetmiş ve yerli halkın dini törenlerinde küçük nesneler kullandıklarını görmeleriyle kullanılmaya başlanmıştır. Fetiş kelimesi, Latince *factitius*'tan (yapmak, yapay) Portekizceye *feitiço* olarak geçmiştir. Kelime daha sonra farklı dillerde *fetich* veya *fetish* olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. J. T. Driscoll, “Animism”, içinde *The Catholic Encyclopedia*, 1907, <https://www.newadvent.org/cathen/01526a.htm>.

⁸⁷ Animizm, ruh öğretisi ya da teorisidir. Bu terim, felsefi ve etnolojik olarak iki yönlü bir anlama sahiptir: Felsefi olarak, ruhun insanda ve diğer canlılarda yaşamın ilkesi olduğu anlamına gelirken, etnolojik olarak, dinin kökenini ve gelişimini açıklamak için önerilen bir teodir. Bkz.

⁸⁸ Hammet Arslan, “Geleneksel Afrika Dini'nde Tanrı Tasavvuru”, *Bartın İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2, sy 4 (2015): 10-11.

⁸⁹ Arslan, 13.

⁹⁰ Arslan, 23.

3.1. Tanzanya’da İslam

Doğu Afrika’daki Müslüman varlığı Araplar ve İranlılar ile başlamıştır.⁹¹ Hint Okyanusu’nu Müslümanlara bağlayan etken, ticaret olmuştur.⁹² Ticaret kalemleri; köleler, fildişi, gergedan boynuzları, kaplumbağa kabukları, kılıçlar, demir vs. eşyalardan oluşmuştur.⁹³ İslam’ın yayılmasıyla kıyı bölgelerde şehirleşme gelişmeleri yaşanmış ve sikkeler basılmıştır.⁹⁴ İslam’la birlikte farklı yerlerden olan insanlar, Kilva, Mogadişu, Mombasa gibi küçük büyük yerleşim yerlerinde tek bir lider etrafında toplanmaya başlamışlardır. Ayrıca İslam Hukuku ve kültürü bölge halklarının yaşayışlarını düzenlemede oldukça etkili olmuştur. Eğitim sisteminde gelişmeler sağlanmış; Kur’an okumanın öğretildiği okulların yapılmasının yanında bu okullarda, tarih, edebiyat vs. gibi dersler verilmiştir. Araplar gibi giyinmeye başlayan bölge halkları için şapka, türban ve sandaletin önemi artarken çocuklarını sünnet ettirmeye başlayan ailelerin sayısı da artmıştır.⁹⁵ İbn Battuta (1304-1368), Doğu Afrika kıyılarına yaptığı seyahatlerden bahsederken Kilva hakkında; Kilva’nın dünyanın en güzel şehirlerinden ve oldukça gelişmiş olduğu, sağlam ahşap evlere sahip olan bu şehrin insanların dindar ve iyi insanlar olmalarının yanında çoğunun Şafii mezhebine mensup olduklarından bahsetmiştir.⁹⁶

Kervanların kullanmış oldukları yollar aracılığıyla İslam, Alman sömürge yönetimi döneminde Tanganyika’nın iç kesimlerinde de yayılma fırsatı bulmuştur. İlginçtir ki Alman sömürge yönetiminin yardım amaçlı işe aldıkları Svahili memurları, İslam’ın iç

⁹¹ Okello, *A History of East Africa*, 21.

⁹² Erik Gilbert ve Jonathan T. Reynolds, *Dünya Tarihinde Afrika-Tarih Öncesinden Günümüze* (İstanbul: Küre Yayınları, 2019), 191.

⁹³ Okello, *A History of East Africa*, 21.

⁹⁴ Gilbert ve Reynolds, *Dünya Tarihinde Afrika-Tarih Öncesinden Günümüze*, 198.

⁹⁵ Okello, *A History of East Africa*, 21-22.

⁹⁶ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: YKY Yayınları, 2000), 366.

bölgelere yayılmasında önemli rol oynamıştır.⁹⁷ Müslüman tüccarların, gittikleri yerlere İslam'ı öğretebilecek ilme sahip insanları götürmeleri İslam'ın yayılmasında etkili olmuştur.⁹⁸ Doğu Afrika'da, İslam'ın yayılmasında kesinlikle göz ardı edilemeyecek bir etken de şüphesiz tasavvuf etkisidir. Özellikle kırsal nüfusun İslamlaşmasında tasavvufun etkili olduğu ifade edilmektedir.⁹⁹

Doğu Afrika'da tasavvuf on dördüncü yüzyılın son çeyreğinden beri varlığını sürdürmektedir. Bölgede varlık gösteren önde gelen tarikatler sırasıyla; Kadiriyye, Şazeliyye, Aşkeriyye, Ahmediyye, İdrisiyye şeklindedir. Kadiriyye'nin Doğu Afrika'da en önemli kolu Somali'nin güneyi Brava'dan olan Şeyh Uveys bin Muhammed tarafından kurulan Uveysiyye koludur. Zanzibar ve Darüssselam'a Kadiriyye'yi getirdiğine inanılan Şeyh Ömer el-Kullateyn, Şeyh Uveys'in en önemli halifelerindendir.¹⁰⁰ Şazeliyye, Darüssselam'ın güneyinde bulunan Kilwa'dan, Hüseyin bin Mahmud sayesinde Doğu Afrika'da yayılmıştır. Aşkeriyye ise bizzat Doğu Afrika'da kurulan tek tarikat özelliğine sahiptir; Şeyh İdris bin Sa'ad tarafından Darüssselam'da kurulmuştur.¹⁰¹ Şeyh İdris'in kendi tarikatını kurmasındaki etken olarak, Kadiri şeyhi Ömer el-Kullatyn'den icazet alamaması gösterilmektedir. Kararından vazgeçmeyen Şeyh İdris, Darüssselam'da Abdülhasan el-Askerin adını verdiği tarikatını kurmuştur.¹⁰²

Tasavvufun, Doğu Afrika'da İslam'ın yayılmasında oldukça etkili bir araç olmasının muhtemel iki sebebi olduğu iddia edilmektedir. İlki, var olan yerleşik İslam'a kıyasla yerli kültürle kaynaşma noktasında daha iyi olmasıdır. İkincisi ise, tarikatlar

⁹⁷ Y. Abdülaziz Lodhi ve David Westerlund, "Tanzanya", *Yeni Türkiye*, sy 97 (2017): 421.

⁹⁸ Kavas, "Tanzanya", 585.

⁹⁹ Lodhi ve Westerlund, "Tanzanya", 423.

¹⁰⁰ August H. Nimtz, *Islam and Politics in East Africa* (United State of America: University of Minnesota Press, 1980), 57-58.

¹⁰¹ Lodhi ve Westerlund, "Tanzanya", 425.

¹⁰² David H. Anthony, "Islam in Dar es Salaam-Tanzania", *Studies in Contemporary Islam*, sy 4 (2002): 35. Ayrıca bkz. Ahmet Kavas, "Afrika'da İslam'ın Yayılışı", içinde *Afrika'da İslamiyet: Dünü, Bugünü, Yarını*, ed. Ahmet Kavas, Muhammet Tandoğan, ve Mustafa Selim Yılmaz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 161.

kişiler arasında eşitlikçi görülmüştür. Bunun sebebi tarikatlarda statünün takvayla (amellerle) ilgili olmasından kaynaklandığı iddia edilmektedir. Sıraladığımız bu iki sebeple tarikatlar, Doğu Afrika’da toplumsal bütünleşmeyi sağlamada etkili olmuştur.¹⁰³ Ayrıca tasavvuf, Doğu Afrika’da İslam’ın Afrikalılılaşmasını sağlamış ve millileşmeyi desteklemiştir. Öyle ki tarikatlar, millileşmeye verdikleri destekle Tanzanya’da mevcut sömürge düzeninden sıyrılarak bağımsızlığı destekleyen nefes alınabilecek politikalar geliştirilmesini sağlamıştır. Örneğin, Nyerere’nin, Tanzanya sosyalizmini geliştirmesinde Müslümanların rolü oldukça büyüktür. Birçok tarikat şeyhi, TANU’nun savunucularındandır.¹⁰⁴ Çoğunluğunu Sünni kökenli Müslümanların oluşturduğu Tanzanya’da genellikle Şafii fikhî takip edilmektedir. Hanefiliğin, Hint-Pakistan kökenli Sünniler tarafından takip edildiği bilinmektedir. Yemen kökenli gruplar arasında Malikilik ve Hanbelilik mevcuttur. İsmaililik ve İmamilik ise Güney Asyalı gruplar tarafından temsil edilmektedir.¹⁰⁵

3. 2. Tanzanya’da Yahudilik

Yahudilerin Tanzanya’ya gelişleri Yemenli, Etiyopyalı ve Ummanlı Yahudilerin ülkeye girmeleriyle gerçekleşmiştir. Tarih yaklaşık 1880’lere kadar uzanmaktadır. Daha sonra Nazi Almanyası’nın zulmünden kaçan Polonyalı ve Alman Yahudiler tarafından 1930 ve 1950’ler arasında ülkeye girişler yapılmıştır. Arusha şehrine yerleşen Yahudiler burada bir Yahudi cemaati oluşturmuştur. Yahudi halkı, şiddet ve saldırganlık içerikli hareketlerle karşılaşmıştır. Sinagogların tahrip edilmesi ve Sefer Torah’ın yakılması sonucu cemaat, 1960’larda dağılmaya başlamıştır. Tanzanya’nın 1961’de bağımsızlığını kazanmasının ardından yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, birçok Tanzanyalı

¹⁰³ Nimtz, *Islam and Politics in East Africa*, 56.

¹⁰⁴ Lodhi ve Westerlund, “Tanzanya”, 426. TANU’nun oluşum sürecinde Müslümanların rolü için bkz. Birgül Doğan, “Tanzanya’nın Bağımsızlığına Giden Süreçte Müslümanların Rolü” (Yüksek Lisans, Ankara, 2019).

¹⁰⁵ Lodhi ve Westerlund, “Tanzanya”, 424.

Yahudi'nin ülkeyi terk etmesine neden olmuş ve kalanlar ise Yahudi olduklarını gizlemiş ya da Maasai halkına katılmıştır. ¹⁰⁶ 1970'lerden bu yana topluluk her ne kadar küçülmeye devam etse de Yahudi olan ve bu durumdan vazgeçmeyen kişiler mevcuttur.¹⁰⁷

3.3. Tanzanya' da Bahailik

İran Bahailerinin Doğu Afrika ile ilk teması, 1950 yılında o zamanın Bahai inancının Velisi Şevki Efendi (1897-1957) tarafından yapılmış olan planların ardından gelişmiştir. Tanzanya' da Bahai toplumunun temeli, 1951'de Afrika'ya yerleşen ilk çağdaş öncü olan Celâl Cevvânî (1917-1982), eşi Darağşanda Na'imî, kayınbiraderi Farhang Na'imî ve 'Ezzat Zahrâ'î tarafından atılmıştır. Ek olarak, Mısırlı Bahai Hasan Şabrî ve Amerikalı Isobel Şabri de inancın yer etmesinde etkisi olduğu ifade edilmektedir. Tanzanya'nın ilk cumhurbaşkanının kişisel doktorunun da Bahai Dr. Farhūmand olduğu bilinmektedir. Bahailer, 191'i ruhani meclislere sahip olan 508 yerleşim yerinde bulunmaktadır.¹⁰⁸ Ülkede, çok az bir kısım Hinduizm, Budizm gibi Hint kökenli dinlere inanmaktadır. Nüfusun geri kalanı ise yerel dinlere ya da hiçbir dine inanmamayı seçmiştir.¹⁰⁹

4. Tanzanya'da Hristiyanlık ve Önemli Misyoner Gruplar

Tanzanya'da Hristiyan nüfus, ülke nüfusunun yaklaşık olarak üçte ikisini oluşturmaktadır. Bu oranın %90'ı sırasıyla Katolik, Lutheran ve Anglikan gruplardan

¹⁰⁶ "History of the Jews in Tanzania", erişim 10 Aralık 2023, https://www.wikiwand.com/en/History_of_the_Jews_in_Tanzania#References. Ayrıca bkz. "The Jews of Arusha, Tanzania", erişim 10 Aralık 2023, <https://kulanu.org/communities/tanzania/the-jews-of-arusha-tanzania/>.

¹⁰⁷ *Emotional story: Bringing a Torah to Tanzania* (Erişim 10 Aralık 2023).

¹⁰⁸ Mark Horton, Derek Nurse, ve Will. C. van den Hoonard, "EAST AFRICA", içinde *Encyclopaedia Iranica Online*, erişim 10 Aralık 2023, https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-iranica-online/east-africa-COM_8628?s.num=0&s.rows=20&s.mode=DEFAULT&s.f.s2_parent=encyclopaedia-iranica-online&s.start=0&s.q=b%28zanzibar+and+tanzania%29#COM-8628iv. hakkında daha fazla bilgi Bahailik için bkz. Anthony A. Lee, *The Bahai Faith in Africa: Establishing a New Religious Movement 1952-1962* (y.: BRILL, 2011).

¹⁰⁹ *Pew-Templeton Global Religious Futures Project* (Erişim 12 Aralık 2023).

oluşmaktadır.¹¹⁰ Tanzanya’da Hristiyanlık hakkında bilgilendirmeler kronolojik bir şekilde ülkede etkin olmuş misyon grupları üzerinden aktarılacaktır. Tanzanya’da misyonerlik faaliyetleri başladığından beri birçok misyoner grup var ortaya çıkmış ve bu coğrafyada etkili olmuştur. Asıl konu, Tanzanya’da Lutheran Kilise misyonerliği olduğu için bu başlık altında sadece önde gelen diğer misyoner gruplardan bahsedilecektir.

4.1. Katolik Misyoner Grupları

4.1.1. Kutsal Ruh Babaları, Spiritanlar (Holy Ghost Fathers):

1703 yılında, Claude-François Poullart des Places (1679-1709) tarafından Paris’te kurulan Roma Katolik erkek topluluğudur. Topluluk, her ne kadar başlangıçta sadece din adamların/ruhbanların eğitimi amaçlamış olsa da daha sonra misyonerlik çalışmalarında aktif bir rol almıştır.¹¹¹ 1848 yılında Fransis Libermann tarafından kurulan Meryem’in Kutsal Kalbi Cemaati (Holy Heart of Mary) ile birleşmiştir.¹¹² Doğu Afrika’da çalışmaları için kendilerine ilk olarak Zanzibar’ı seçen Spiritanlar,¹¹³ burada çalışmalarına 1863 yılında başlamıştır.¹¹⁴ Grup üyeleri, daha sonra Zanzibar’dan Bagamoyo şehrine geçerek faaliyetlerine burada devam etmiştir. Spiritanlar, 1890 yılında Kilimanjaro’ya, 1907 yılında Morogoro, Usambara ve 1910’da Dodoma’ya geçmiş ve çalışmalarını kölelik karşıtlığı üzerinde yoğunlaştırmıştır.¹¹⁵ Onların, ayrıca kahve yetiştiriciliği, eğitim vb. gibi konularda faaliyetler yürütmüş oldukları bilinmektedir.¹¹⁶

¹¹⁰ David Westerlund, “Christianity and Socialism in Tanzania, 1967-1977”, *Journal of Religion in Africa* 11/1 (1980), 33.

¹¹¹ Matt Stefon, “Holy Ghost Fathers”, içinde *Britannica*, erişim 04 Aralık 2023, <https://www.britannica.com/place/Tanzania/Zanzibar-and-Pemba#ref37564>.

¹¹² M. V. Bender, “Holy Ghost in the Highlands The Spiritans on Kilimanjaro 1892-1953”, *Spiritan Horizons* 3 (2008): 72.

¹¹³ Bender, 73.

¹¹⁴ Bengt Sundkler ve Christopher Steed, *A History of the Church in Africa* (Cambridge University Press, 2004), 525.

¹¹⁵ Peter George Kafumu, “The History of Evangelization in Tanzania”, *Africa Tomorrow* 19, sy 1-2 (2017): 227.

¹¹⁶ Bender, “Holy Ghost in the Highlands The Spiritans on Kilimanjaro 1892-1953”, 69.

19. ve 20. yüzyıl boyunca Afrika’da en etkin Hristiyan misyoner gruplarının başında Spiritanların geldiği kabul edilmektedir.¹¹⁷

4.1.2. Afrika Misyonerleri Cemiyeti, Beyaz Babalar (Peres Blancs):

Charles Lavigerie (1825-1892), Afrika topluluklarını Hristiyanlaştırma amacı olan Katolik bir Kardinal olarak bilinmektedir. O, bu amaçla, 1868 yılında Beyaz Babalar Cemiyetini kurmuştur. Cemiyetin Beyaz Babalar olarak adlandırılma sebebi olarak Cezayir’de görevlerini sürdürürken bölgede yaşayan Müslüman halk gibi beyaz giyinmelerinin olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁸ Tanzanya’ya 1878 yılında gelen Beyaz Babalar, faaliyetlerini Victoria Gölü ve Tanganyika Gölü çevresinde sürdürmüştür.¹¹⁹ Cemiyet, yerli Hristiyanları ait oldukları kültürlerden uzaklaştırmayarak daha sonra yapacakları misyon faaliyetlerinde daha olumlu sonuçlar almalarını sağlamakla öne çıkmıştır.¹²⁰ Afrika’da 17 bölgede bakanlıklarının olmasının yanında, kurulduğu ilk günden bu güne dünyanın birçok yerinde hala çalışmalarına devam etmektedir.¹²¹

4.1.3. Benedictinler:

Aziz Benedict Tarikatı, Aziz Benedict’i takip eden keşiş, rahibe ve rahibelerden oluşan merkezi bir dini kurum olmayan cemaatlerden oluşmaktadır.¹²² Tanzanya’da çalışmalarına 1887 yılında Darüsselam’da başlayan cemiyet, çalışmalarını daha sonra Mozambik’te bulunan Ruvuwa Nehri’ne kadar genişletmiştir. Cemiyetin Tanzanya’da kurmuş olduğu Ndanda ve Peramiho manastırları, Hristiyanlığın gelişimini yansıtan önemli merkezlerdir.¹²³ Cemiyet çalışmalarında, yerli halkın eğitimleri ve kölelerin

¹¹⁷ Bender, 70.

¹¹⁸ Ahmet Kavas, “Africa Misyonerleri Cemiyeti: Beyaz Babalar (Peres Blancs)”, *Minel ve Nihal* 1 (2004), 15.

¹¹⁹ Kafumu, “The History of Evangelization in Tanzania”, 229.

¹²⁰ Kavas, “Africa Misyonerleri Cemiyeti: Beyaz Babalar (Peres Blancs)”, 25.

¹²¹ Kavas, 31.

¹²² A. G. Biggs - R. K. Seasoltz, “Benedictines”, *Encyclopedia* (Erişim 04 Aralık 2023).

¹²³ Kafumu, “The History of Evangelization in Tanzania”, 233.

özgürlüklerine odaklanmıştır.¹²⁴ Svahili nüfusu arasında hızla ilerleyemeyen Benedictinler, Tanzania'nın iç bölgelerine geçmiştir.¹²⁵ Misyon faaliyetleri esnasında Maji Maji isyanına (1905/1906) tanıklık ederek kayıplar veren cemiyetin, vazgeçmeyerek ara vermeden misyon faaliyetlerine devam ettiği bilinmektedir.¹²⁶

4.2. Protestan Misyoner Grupları

4.2.1. Kilise Misyon Topluluğu, Church Missionary Society (CMS):

1799 yılında Londra'da kurulan cemiyet, başlangıçta Afrika ve Doğu Misyonları Cemiyeti (Society for Missions in Africa and the East) adıyla anılmıştır. Anglikan Misyonuna sahip olan cemiyet, üç ana amaca sahip olmuştur. Bu amaçlar sırasıyla; köle ticaretinin kaldırılması, ülke içinde sosyal reform ve dünyanın Hristiyanlıkla tanışması olarak sıralanmaktadır. 1812 yılında Cemiyetin adı “Afrika ve Doğu için Kilise Misyonerlik Cemiyeti” (Church Missionary Society for Africa and the East) olarak değiştirilmiştir. Günümüzde ise, “Kilise Misyon Cemiyeti” (Church Missionary Society) olarak bilinmektedir.¹²⁷ CMS'nin Tanzania için misyon faaliyetleri 1848'de Johannes Rebmann (1820-1876)'la başlamış ve aynı yıl Johann Ludwig Krapf (1810-1881) ile devam etmiştir. CMS için Rebmann ve Krapf'ın faaliyetleri, coğrafyayı tanımak açısından önem arz etmiştir.¹²⁸ Cemiyetin çalışmaları Afrika, Asya, Avustralya, Orta Doğu ve Kuzey Amerika'da çeşitli yerlere yayıldığı ve hala devam etmektedir.¹²⁹

¹²⁴ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 529.

¹²⁵ Sundkler ve Steed, 534.

¹²⁶ Kafumu, “The History of Evangelization in Tanzania”, 234.

¹²⁷ “Church Missionary Society”, erişim 05 Aralık 2023, <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG122144>.

¹²⁸ Kafumu, “The History of Evangelization in Tanzania”, 237.

¹²⁹ “Church Missionary Society”.

4.2.2. Üniversitelerin Orta Afrika Misyonu, The Universities' Mission to Central Africa (UMCA) (1857-1965) :

UMCA, David Livingstone'nin (1813-1873) Cambridge Üniversitesi'ne ziyareti sırasında yaptığı çağrı sonucu 1857 yılında kurulmuştur. Topluluğun amaçları; Hristiyanlığın yayılması, tarımın ve ticaretin teşvik edilmesi ve Hristiyanlık ve medeniyet merkezlerinin kurulmasıdır.¹³⁰ Tanzanya açısından düşündüğümüzde faaliyetlerine öncelikle Zanzibar'da başlayan UMCA, burada 1869 yılında Doğu Afrika'nın ilk ilahiyat kolejini kurmuştur. Böylelikle, bilgili Anglikan din adamlarının yetişmesi için gereken adımı atmıştır. 1873 yılında Zanzibar'da köle satışı yasaklanınca, binlerce kölenin satıldığı yeri satın alarak Katedral inşa etmiştir. Diğer misyon toplulukları gibi köle satışına karşı çıkan UMCA'nın, Tanzanya anakarasına geçişleri 1875 yılında gerçekleşmiştir.¹³¹

¹³⁰ Mark Shaw ve M. Gitau Wanjiru, *The Kingdom of God in Africa: A History of African Christianity* (Langham Global Library, 2020), 326.

¹³¹ Shaw ve Wanjiru, 327.

İKİNCİ BÖLÜM

Tanzanya’da Misyonerlik Faaliyetlerinde Lutheran Kilise Örneği

Lutheran misyonerlik, örgütsel anlamda Doğu Afrika’ya gelmeden önce bireysel olarak farklı bir Protestan grup olan CMS tarafından Dr. Johann Ludwig Krapf (1810-1881) ve Johannes Rebmann (1820-1876) isimli misyonerlerle gelmiştir.¹³²

Krapf, Tanzanya’ya gelmeden önce Etiyopya’da bulunmuş, 1844 yılında Zanzibar’a gitmiştir. Burada Seyyid Said (ö. 1856)¹³³ ile görüşen Krapf, misyonerlik faaliyetleri için izin alarak Mombasa’ya geçmiştir. Mombasa’da, Rabai misyon istasyonunu kurmuştur. Bu istasyon, Batılı tarzda eğitim veren ilk istasyon olmasıyla önemlidir. İstasyon kelimesi, burada ve ilerleyen bölümlerde çeviri kaynaklı, “station” kelimesinin karşılığı “görev yeri”, “yer” olarak kullanılmıştır. Krapf, daha sonra sırasıyla 1848 yılında Usambara’da ve 1858 yılında Kenya’da bulunmuştur. Kenya Dağı’nı gören ilk beyaz adam olan Krapf, misyonerlik çalışmalarında Yeni Ahit’i Svahili diline çevirmesi ve yine aynı dilde sözlük ve gramer kitapçığı yazmasıyla kendinden sonra gelen misyonerlere öncü olmuştur.¹³⁴

Krapf’ın faaliyetlerine katılmak üzere, 1846 yılında CMS tarafından Alman Lutheran Rebmann görevlendirilmiştir.¹³⁵ Rebmann, 1848-1849 yılları arasında Kilimanjaro eteklerinde Chagga bölgesinde misyonerlik faaliyeti yürütmüştür.¹³⁶ Kilimanjaro Dağı’nı gören ilk beyaz adam olan Rebmann’ın, misyonerlik faaliyeti

¹³² Godson Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania* (Arusha: Makumira Publication, 2012), 80.

¹³³ Uman hakkında ilgi edinmek için bkz. Elizabeth Isichei, *A History of African Societies to 1870* (New York: Cambridge University Press, 1997), 437. Ayrıca ,Uman ve Zengibar Sultanı için bkz. Hatice Uğur, “Said B. Sultan”, içinde *İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 578.

¹³⁴ Okello, *A History of East Africa*, 103.

¹³⁵ Okello, 104.

¹³⁶ Kafumu, “The History of Evangelization in Tanzania”, 237.

yürütürken tutmuş olduğu coğrafi raporlar, Avrupalıların Doğu Afrika'ya dair keşif meraklarını arttırmıştır.¹³⁷ Öyle ki Krapf ve Rebmann'ın, İngiliz Sir Richard Burton (1821-1890), John Hanning Speke (1827-1864) ve David Livingstone'un (1813-1873) büyük Doğu Afrika keşiflerinin yolunu açtıkları iddia edilmektedir.¹³⁸ Krapf ve Rebmann'ın çalışmaları, misyonerlik faaliyetleri açısından mezhepler arası iş birliğinde bulunulmuş olmasıyla önem arz etmektedir.¹³⁹ Krapf, 1853 yılında yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle Afrika'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁴⁰ Rebmann ise 1873 yılına kadar Doğu Afrika'daki faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁴¹

1. Tanzania'da Lutheran Misyonerlik Faaliyetleri Süreci

1.1. Tanzania'da Lutheran Misyonerliğin Başlaması

Buraya kadar farklı Protestan gruplarla birlikte Tanzania'ya gelen bireysel anlamda Alman Lutheran iki isimden bahsedilmiştir. Çalışmanın bu kısımda Lutheran grupların Tanzania'ya gelişleri konu edilecektir. Öncelikle neden geldiler sorusunun sorulması ve cevabının Berlin Konferansı (1884-1885)'nda aranması gerekmektedir. “Berlin Konferansı, Avrupa'da yaşanan siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelerin sonucu olarak inisiyatifi ele almayı ve Avrupa siyasetinde daha aktif olmayı hedefleyen Alman Başbakanı Otto Von Bismarck'ın (1815-1898) öncülüğünde 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 tarihleri arasında toplanmıştır.”¹⁴² Otto Von Bismarck ve onunla aynı fikirde olan Almanya halkı tarafından, Afrika'daki sömürgeciliğin Almanya'nın çıkarlarına yardım

¹³⁷ Okello, *A History of East Africa*, 104.

¹³⁸ Amy McKenna, “Johannes Rebmann”, *Britannica* (Erişim 25 Ekim 2023).

¹³⁹ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 80.

¹⁴⁰ Okello, *A History of East Africa*, 103.

¹⁴¹ Okello, 104.

¹⁴² Gürsoy Şahin, “Afrika'nın Sömürgeleştirilme süresinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları”, *Journal of History Studies*, sy 10 (2018): 249.

edeceği ve onları rakip devletlere nispetle daha ön plana çıkaracağı kabul edilmiştir.¹⁴³ Bundan dolayı, Berlin Konferansı Batılı devletlerin arzularını gerçekleştirme hayali kurdukları toprakları paylaşma girişimi olarak ifade edilmektedir. Berlin Konferansı sayesinde sömürgeci devletler tarafından, Afrikalıların toprakları paylaşılacakla kalınmamış, Afrikalıları Hristiyanlaştırma faaliyetlerine de hız kazandırılmıştır. Ayrıca, sömürgeci devletler tarafından, misyonerlik faaliyetlerini gerçekleştiren misyonerler ve misyoner gruplarına koruma sağlanılarak sömürgelerine yeni kılıflar eklenmiştir.¹⁴⁴ Böylelikle sömürgeci devletlerin ellerinde tuttıkları topraklara Hristiyanlık dininin girmesi kolaylaşmıştır.¹⁴⁵ Dolayısıyla, Alman sömürge topraklarında da Alman misyonerler faaliyet göstermeye başlamıştır.

Lutherciler, bugünkü Tanzanya'ya 1886 yılında Almanya'dan, Doğu Afrika Evanjelik Misyon Topluluğu (EMS) olarak bilinen Berlin I¹⁴⁶, Berlin III, Bethel ve Leibzig Misyonu çatısı altında gelmiştir.¹⁴⁷ Lutherci misyon, Berlin III aracılığıyla bugünkü Tanzanya'nın kıyı kesimlerinde bulunmuştur. 1887 yılında bu misyon topluluğu ile misyoner Rahip Johannes Jacop Greiner (1862-1927) gönderilmiştir. Greiner'e aynı yıl Zanzibar'a gönderilmiş ilk Lutheran sağlık görevlisi Rahibe Marie Rentsch eşlik etmiştir.¹⁴⁸ Greiner bir süre sonra Darüsselam'a geçerek faaliyetlerini burada yürütmüştür. Tanzanya'yı sömürge olarak ellerinde bulunduran Almanların, başkent

¹⁴³ Steve Pass, *Christianity in Eurafrica - A History of the Church in Europe on Africa* (Wellington: Christian Literature Found, 2016), 386.

¹⁴⁴ Şahin, "Afrika'nın Sömürgeleştirilme süresinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları", 250-52.

¹⁴⁵ Şahin, 265.

¹⁴⁶ "Berlin'de farklı misyoner cemiyetleri kurulmuş ve bunlar Roma rakamları kullanılarak birbirinden ayrılmıştır." John A. Chesworth, "Christian Tracts in East Africa during the Twentieth Century", içinde *Mixed Messages: Using the Bible and Qur'ān in Swahili Tracts* (BRILL, 2022), 45.

¹⁴⁷ Elieshi Mungure, "Churches in Transforming Mission: A Story of Lutheran Communion in Africa", *Wiley Online Library*, sy 59 (2020): 125.

¹⁴⁸ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 165.

olarak Darüsselamı seçmeleri sonrasında Zanzibar'a yürütülen misyon faaliyetleri 1891'de Darüsselam'a taşınmıştır.¹⁴⁹

Lutherci misyon, Zanzibar'da hem İslam'ın güçlü olması hem de Hristiyan mezhepleri arasında yeterli iş birlikleri sağlanamaması gibi nedenlerle oldukça yavaş gelişme göstermiştir. Zanzibar'da İslam'ın kuvvetli olduğunun bir kanıtı olarak hiçbir yerlinin Hristiyanlığı kabul etmemesi gösterilmektedir. Bundan dolayı, Zanzibar'daki Hristiyan nüfusun anakaradan göç edenler ve dışarıdan gelenlerden oluştuğu ifade edilmektedir.¹⁵⁰

Greiner, 1892 yılında çalışma merkezini Kisawere'ye¹⁵¹ taşınmış ve¹⁵² içerisinde çok sayıda kız ve erkek öğrencinin bulunduğu yatılı okulunu buraya nakletmiştir.¹⁵³ 1889 yılında kendisine August Kramer katılmıştır. Greiner, 1905 yılında vefat etmiştir. Darüsselam'da inşa edilmiş olan Azania Front Lutheran Kilisesi Greiner döneminin simgesidir.¹⁵⁴ Kramer ise Tanga'ya¹⁵⁵ taşınarak faaliyetlerini burada devam ettirmiştir. Kramer, misyonerlik faaliyetlerine 1894 yılında yazmış olduğu Alman Lutheran İlahilerini içeren Svahili dilinde ilahi kitabıyla katkı sağlamıştır. Kramer'in, Tanga'da bulunduğu sürede 15 yaşında genç bir Tanganyalı olan Michael Koba'nın ilk Lutherci Tanganyikalı olduğu iddia edilmektedir.¹⁵⁶ 1907 yılında Berlin III misyonu, o sıralarda

¹⁴⁹ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 527.

¹⁵⁰ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 172-73.

¹⁵¹ "Tanzanya'daki Pwani Bölgesi'nin idari birimlerinden biri." bkz. "Pwani Region", erişim 26 Kasım 2023, <https://academic-accelerator.com/encyclopedia/pwani-region>.

¹⁵² Aloo Osotsi Mojola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa* (Hippo Books, 2020), 151.

¹⁵³ James R. Brennan ve Andrew Burton, "The Emerging Metropolis: A History of Dar es Salaam, circa 1862-2000", içinde *Dar es Salaam: Histories from an Emerging African Metropolis* (Mkuki Na Nyota, 2007), 27.

¹⁵⁴ Mojola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, 151.

¹⁵⁵ "Tanzanya'nın en kuzey liman kentidir." bkz. "About Tanga", erişim 26 Kasım 2023, <https://simbacement.co.tz/about-tanga-2/>.

¹⁵⁶ Mojola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, 151-52.

Usambara bölgesinden sorumlu olan Betheler misyonu tarafından devranılmıştır.¹⁵⁷ Betheler Misyonu, Usambara Dağlarına oradan da sırasıyla Mlolo, Vuga, Bumbuli'ye doğru ilerlemiştir.¹⁵⁸ Bethel Misyonu'nun Usambara ve Victoria Gölü'ndeki çalışmaları, Belçika kuvvetlerinin bölgeye girdiği ve misyonerlerin ülkelerine geri gönderildiği 1916 baharına kadar kesintisiz devam etmiştir. Usambara'daki sahası ise savaş boyunca faaliyet göstermeye devam etmiştir.¹⁵⁹

1.2. Kilimanjaro Dağı Çevresinde Lutheran Misyonerliği

Lutheran misyonunun, Kilimanjaro Dağı Eteklerinde ilk temasları Chagga halkıyla gerçekleşmiştir. Chagga halkı, okaliptus yaprakları ve muz bahçeleri arasında Kilimanjaro Dağı'nın yeşil yamaçlarında, 1000-1800 m yükseklikte yaşayan ataerkil tarımcılardır.¹⁶⁰ Çiftçilikle uğraştıkları için suyun paylaşımı oldukça önemli olan Chagga halkı, su olukları sistemlerinde kendilerini oldukça geliştirmiştir.¹⁶¹ Chagga halkından her ne kadar tek bir kimlik gibi bahsediliyor gibi görünse de aslında onlar birkaç kabileden oluşmaktadır.¹⁶² Kabile bilinci oldukça gelişmiş olan Chaggalar arasında şefler otorite sahibidir.¹⁶³

CMS tarafından Chagga halkına daha önce misyonerler gönderilmiş olsa da Leibzig misyonunun 1892 yılında CMS'den görevi devralmasıyla asıl misyon faaliyetleri

¹⁵⁷ Binder Johnson Hildegard, "The Location of Christian Missions in Africa", *American Geographical Society* 57, sy 2 (1967): 198.

¹⁵⁸ Kafumu, "The History of Evangelization in Tanzania", 238.

¹⁵⁹ Richard Pierard, "Allied Treatment of Protestant Missionaries in German East Africa in World War I", *The Africa Journal of Evangelical Theology*, 1993, 7.

¹⁶⁰ Elaine Christian, "Shepherds, Servants and Strangers: Populer Christianity, Theology and Mission Among Tanzania Lutheran Ministers" (Doktora, Columbia University, t.y.), 42.

¹⁶¹ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 546-47.

¹⁶² Christian, "Shepherds, Servants and Strangers: Populer Christianity, Theology and Mission Among Tanzania Lutheran Ministers", 43.

¹⁶³ Paul Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, (Arusha: Makumira Publication, 1998), 46.

Lutheran Leibzig Misyonu tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁴ Leibzig Misyonu ilk istasyonlarını Machame, Mamba, Old Moshi, Shira da oluştururken Batı'da Meru, Güneydoğuda Pare'ye ilerlemiştir.¹⁶⁵ Bölgedeki Lutheran misyon faaliyetlerinin önemli bir kısmı adı geçen Leibzig misyonu tarafından icra edilmiştir. Bu misyon topluluğu tarafından oluşturulan istasyonlar misyonerlik faaliyetlerinin merkezleri haline gelmiştir. İstasyonların faaliyetleri ayrı ayrı incelenmeyi gerektirecek kadar önemli görülmektedir.

1.2.1. Machame İstasyonu

Eylül 1893'te Machame'de ilk istasyon kurulmuştur.¹⁶⁶ Daha sonra bir apartman dairesi ve bir toplantı salonu edinilmiştir. Ekim 1894'te bir okul kurulmuş ve 7 erkek öğrenci ile eğitim hayatına başlayan bu okul, 1897 yılına gelindiğinde öğrenci sayısını 15'e çıkarmıştır.¹⁶⁷ Machame'de Hristiyan olmaya istekli insanların oluşması yaklaşık beş yıl sürmüştür. İlk vaftiz 1858 yılında gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁸

1.2.2. Mamba İstasyonu

Machame'de ilk vaftizin ardından Theodor Paessler ve Gerhard Althaus tarafından Kilimanjaro Dağı eteklerine yayılma faaliyetleri devam etmiştir.¹⁶⁹ Lutheran misyonerler ilk olarak Mamba'da taştan bir konut inşa etmiştir.¹⁷⁰ Paessler, misyon çalışmalarına kendini adanmış olan Lutheran misyonun Kuzey Tanganyika sorumlusudur. Lutheran misyonerlerin Mamba'da eğitim almak isteyen insanlarla karşılaşmaları misyonerlik faaliyetleri için büyük şans olmuştur. Chagga şefleri, Althaus'dan tebaalarının

¹⁶⁴ John William East, *The German Administration in East Africa* (London: Being a Thesis Submitted for the Fellowship of the Library Association, 1987), 10.

¹⁶⁵ Kafumu, "The History of Evangelization in Tanzania", 239.

¹⁶⁶ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 55.

¹⁶⁷ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 49-50.

¹⁶⁸ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 57.

¹⁶⁹ Maanga, 72.

¹⁷⁰ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 49.

eğitim almaları için Marangu’da bir okul inşa etmesini istemiştir.¹⁷¹ Althaus kendisine yardım eden yerlilerden olan Koimbere tarafından getirilen iki çocukla eğitime başlamış, bu öğrencilere başka öğrencilerin de eklenmesiyle yatılı bir okulun açılışı gerçekleştirilmiştir. 1897 yılına gelindiğinde okulda 16 erkek öğrenciye ulaşılmıştır. 20 Şubat 1898 yılında ise, aralarında Althaus’a yardım eden iki yerlinin de bulunduğu iki yatılı öğrenci vaftiz edilmiştir.¹⁷²

Mamba’da kurulan eğitime daha sonra kız öğrenciler de katılmış ve 1898 yılında vaftiz edilen 5 kişiden biri kız öğrenci olmuştur. 1901 yılına gelindiğinde 17 kız öğrenci vaftiz edilmişken, 1904 yılında vaftiz edilenlerin sayısı 44’e, cemaat üye sayısı ise 161’e yükselmiştir.¹⁷³ Mamba istasyonundan Lutherci misyonerlik Mwika’ya yayılmıştır. Mwika’da ilk kilise faaliyetlerine 1895 yılında başlanmıştır. Mwika’da 26 kişiden oluşan bir katekümen ¹⁷⁴ sınıfı oluşturulmuş ve 1906 yılına gelindiğinde ilk vaftizler gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁵

1.2.3. Moshi İstasyonu

1896 yılında üçüncü misyon istasyonu tuğla bir ev inşa edilerek Robert Fassmann’ın sorumluluğunda Moshi’de başlamıştır.¹⁷⁶ Burada açılan okulda yaklaşık bir

¹⁷¹ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 71-72.

¹⁷² Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 50.

¹⁷³ Fleisch, 56.

¹⁷⁴ “Katekümen” henüz Hristiyan olmamış ancak bu amaçla bir hazırlık sürecinden geçen kişilere verilen isimdir. Bkz. Thomas Scannell, “Catechumen”, içinde *The Catholic Encyclopedia* (New York: Robert Apple to Company, 1908), [https://www.newadvent.org/cathen/03430b.htm#:~:text=%22Catechumen%2C%22%20in%20the%20early,of%20preparation%20for%20that%20purpose](https://www.newadvent.org/cathen/03430b.htm#:~:text=%22Catechumen%2C%22%20in%20the%20early,of%20preparation%20for%20that%20purpose.). Katekümen eğitimi kültürle etkileşime girme ve din değiştirmek isteyenleri kazanma yolunda Hristiyanlık için oldukça önemli olmuştur. Dahası, vaftiz olmak isteyen adayların kültürleri ve yeni dinleri arasındaki sınırların olabildiğince şeffaflaşmasını sağlamıştır. Bkz. G. L. Sittser, “The Catechumenate and Rise of Christianity”, *Journal of Spiritual Formation and Soul Care* 6, sy 2 (2013): 182.

¹⁷⁵ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 72. Ayrıca bkz. Robert B. Munson, *The Nature of Christianity in Northern Tanzania* (United Kingdom: Lexington Books, 2013), 44.

¹⁷⁶ Munson, *The Nature of Christianity in Northern Tanzania*, 48-49.

yıl sonra 16 öğrenci ile eğitime başlanmıştır.¹⁷⁷ 1897 yılında Leibzig misyonerlik faaliyetlerinin Kilimanjaro bölgesine gelişinin üzerinden sadece dört yıl gibi bir süre geçmiş olmasına rağmen Msonda adında bir yerli, Fassman'a gelerek vaftiz olmak istediğini söylemiştir. Ona neden Hristiyan olmak istediği sorulduğunda, içinde bulunduğu kötü halin vaftiz olarak temizleneceğini düşündüğünü söylemiştir. Msando'yu daha sonra üç kişi daha izlemiş ve 1898 yılında Moshi'de ilk vaftiz töreni gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁸

Althaus'un, Mamba'da başlattığı öğretmen kurslarının yeterli gelmemeye başlamasıyla 1902 yılında Moshi'de bir öğretmen eğitim tesisi kurulması kararlaştırılmıştır. Okul, eğitim hayatına her ne kadar 10 öğrenci ile başlamış olsa da aralarından sadece birkaçı mezun olmayı başarabilmiştir. Okul, öğrencilerin geleneksel yaşayışlarına saygılı olarak eğitim vermiş ve günlük maddi ihtiyaçlarını karşılamaları için öğrencilere çalışmaları noktasında izin vermiştir. Okulun müfredatı; Hristiyan inancına giriş dersleri, Aziz Matta'ya göre İncil okumaları, tefsir, İncil hikayeleri, kompozisyon ve matematik derslerinin yanında müzik derslerini de içermektedir.¹⁷⁹

Moshi'de öne çıkan en önemli misyonerlerden biri Bruno Gutmann (1876-1966)'dır. Gutmann, esasında Leibzig misyonerliği için oldukça önemli bir isim olmuştur. Gutmann 1902'de Alman Doğu Afrikası'na gönderilmiş; önce Mamba'da eski bir misyoner olan Gerhard Althaus ile çalışmış, ardından 1904'te Machame'ye giderek etnografik çalışmalarına başlamıştır. Alman yönetimi tarafından vergilendirilen ve Alman çiftliklerinde sefil koşullar altında çalışmaya zorlanan yerel halkı savunduğu için, sömürge yetkilileriyle karşı karşıya gelmiştir. Gutmann, iki yıl sonra Masama yakınlarında yeni bir istasyon kurmuştur. 1908'de sağlık sorunları nedeniyle Almanya'ya

¹⁷⁷ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 50.

¹⁷⁸ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 69.

¹⁷⁹ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 58-59.

dönmek zorunda kalmış ve 1910'da Afrika'ya dönmüştür. 1920 ile 1926 yılları arasında altı yıl tekrar ara vermiş ve 1938'e kadar kaldığı Moshi'ye dönmüştür.¹⁸⁰

Gutmann, Hristiyan bayramlarını Chagga kültürüyle birleştirmeye çalışmış ve herkesin her şeyi olmaya çalışarak, Pavlus gibi olmayı amaçlamıştır.¹⁸¹ Gutmann, ayrıca misyonun insanları bireyselleştirmek yerine, onları toplumların şimdiye kadar olduğundan çok daha yararlı üyeleri haline getireceğine kuvvetle inanmıştır.¹⁸² Gutmann, bir etnolog ve antropolog olarak, Chagga halkının kültürünü derinlemesine araştırmış, yerel dillerinden, halk deyişleri ve düşünce kalıplarına kadar Chagga yaşam tarzına hakimiyet geliştirmiştir. Kültüre olan bu denli derin hakimiyetinden dolayı Gutmann o kadar saygı görmüş ki, kendisine “Wachagga’nın Büyükbabası” anlamına gelen *Wasahuye o Wachagga* lakabı verilmiştir.¹⁸³

1.2.4. Shira İstasyonu

1898 yılında, Batı Chagga bölgesinde, yer alan Shira’da bir toprak parçası alınarak misyonerlik faaliyetleri için bir istasyon kurulmuştur.¹⁸⁴ Shira misyon istasyonu için öne çıkan misyoner Otto Raum olmuştur. Raum, her ne kadar Shira istasyonu için umutlu olmuşsa da yaşamış olduğu sağlık problemleri ve Batı Kilimanjaro’da bulunan sömürge subaylarından gereken desteği görememesinden dolayı bu istasyonun varlığını devam ettirememiştir. 1901 yılına gelindiğinde Shira’da, Emil Jessen ve Fickert adında iki misyoner bulunmuştur. Bu misyonerler tarafından oldukça geleneksel bir evle birlikte

¹⁸⁰ Anna Maria Busse Berger, “The Leipzig Mission and Bruno Gutmann”, *Prace Kulturoznawcze* 23, sy 2-3 (2019): 150.

¹⁸¹ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 65.

¹⁸² Klaus Fieldler, *Christianity and African Culture: Conservative German Protestant Missionaries in Tanzania 1900-1940* (New York: E. J. BRILL, 1996), 10.

¹⁸³ Mojola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, 287.

¹⁸⁴ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 55.

istasyon merkezi kurulmuştur.¹⁸⁵ Her misyon istasyonunda olduğu gibi zaman zaman bu misyon istasyonunda da görevli kişiler arasında bir değişikliğe gidilmiştir. Bu çerçevede yapılan bir değişiklikle, 1902 yılında Fickert'e, Herman Fokken eşlik etmeye başlamıştır. Kısa bir süre sonra bölgede 100 kadar öğrenciye gündüz eğitimi verilmeye başlanmıştır. 1903 yılının sonlarına doğru 23 yatılı öğrencisi mevcut iken aynı yıl kızlar da eğitime katılmaya başlamış ve bir yatılı kız okulu açılmıştır.¹⁸⁶ Shira istasyonunda ilk vaftiz 4 kişiyle 1904 yılında gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁷ İstasyon ilk Hristiyan evlilikleriyle öne çıkmıştır. 1904 yılında artık her misyon istasyonun küçük Hristiyan cemaatleri oluşmuştur.¹⁸⁸ 1910 yılında bir kabile reisi vaftiz olarak ismini "Jacobo" olarak değiştirmiştir.¹⁸⁹ Shira'da misyonerler tarafından halka tarım, sağlık, zanaat, eğitim gibi alanlarda yardım edilerek misyon faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁰

1.2.5. Akeri İstasyonu

Misyonerler, görev yerlerini Chagga bölgelerinden daha uzaklara taşıma gayesiyle dikkatlerini Pare bölgesine yöneltmiştir. Pare bölgesinden Usangi şefiyle temasa geçerek değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Fakat Roma Katoliklerinin Arusha'ya yerleşerek, burada misyonerlik faaliyetlerinde bulunuyor olduklarına dair dedikodular misyonerlerin dikkatlerini Pare'den Meru'ya yöneltmelerine neden olmuştur. Ewald Ovir, Karl Sagebrock, Meru Dağı'nda bir istasyon kurabilmek umuduyla keşif gezisine çıkmıştır. Ovir ve Sagebrock'a 50 asker ve yüzbaşı Johannes de eşlik etmiştir. 1896 yılının Ekim ayında, uygun bir yer bulduklarına olan inançla, arazinin etüdü

¹⁸⁵ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 70.

¹⁸⁶ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 55.

¹⁸⁷ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 70.

¹⁸⁸ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 55.

¹⁸⁹ Fleisch, 67.

¹⁹⁰ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 71.

gerçekleştirilmiş ve satın alınmıştır. Fakat misyonerler kamp kurdukları akşam yerli halk tarafından saldırıya uğramış ve öldürülmüştür. Yüzbaşı Johannes sabah onların bedenlerini satın aldıkları araziye gömerek Moshi'ye dönmüştür.¹⁹¹

Meru Dağı'nda gerçekleşen bu olayla birlikte 18 Kasım 1896'da Mamba'da düzenlenen Misyoner Konferansı'nda yeni misyon istasyonları kurmaktan çok, kurulmuş olan istasyonların gelişimini hedeflemek kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla yeni görev stratejileri belirlenmesi gerektiği anlaşılmıştır.¹⁹² Misyonerlerin başına gelen bu trajik olayın sonucunda, olaya ismi karışan yerli şefler Moshi'li Meli ve birkaç kişi 1 Mart 1900 tarihinde Alman yetkililer tarafından asılmıştır.¹⁹³

1.2.6. Shigatini İstasyonu

Misyonerler bir kez daha dikkatlerini Pare'ye çevirmiştir. Pare halkı, Chaggalar ve Masailer tarafından sık sık yağmalanmıştır. Dolayısıyla güvenlik nedeniyle evleri yamaçlara inşa edilmiştir. Pare halkının, animist inançlarının yanında bir Tanrı inancı olduğu bilinmektedir. Misyonerler tarafından Pare bölgesinde Shigatini misyon istasyonu olarak seçilmiştir. Bölgede Wasu ve Chasu dilleri konuşulmakta fakat Chasu dili konuşanların baskın olması nedeniyle misyonerlik faaliyetleri Chasu dilinde yapılmıştır. Shigatini istasyonundan sorumlu misyoner Hans Fuchs, 1916 yılına kadar istasyonu yönetmiştir. 1901 yılında Chasu dilinde ilk vaazını gerçekleştiren Funchs'un, 1902 yılında 20 kadar öğrenciye sahip olduğu bilinmektedir. Funchs'a daha sonra Paul Rother eşlik etmiş ve Rother'la beraber iki karakol inşa etmiştir.¹⁹⁴ Rother, çalışmalarını Güney Pare bölgesine yoğunlaştırmış ve Gonja'da bir istasyon kurmuştur.¹⁹⁵ Gonja bölgesi ekili,

¹⁹¹ Munson, *The Nature of Christianity in Northern Tanzania*, 59.

¹⁹² Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 75.

¹⁹³ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 51.

¹⁹⁴ Fleisch, 53.

¹⁹⁵ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 73.

sulak ve yoğun nüfusa sahip bir bölgedir.¹⁹⁶ Misyonerlik faaliyetleri kapsamında, Gonja'da örgün eğitim akşam dersleri ile verilmiştir. Rother, 1907 yılına gelindiğinde ilk vaftizlerini gerçekleştirmeyi başarmıştır. Lutheran misyonu, Gonja'da Güney Pare'nin diğer bölgelerine yayılmış ve Gonja'da bulunduğu süre boyunca İslam'la, Yedinci Gün Adventistleri'yle ve Roma Katolikleriyle mücadele içinde olmuştur.¹⁹⁷

1.2.7. Arusha İstasyonu

Daha önce bahsi geçen Ovir ve Segebrock'un öldürülmelerinin ardından kanlarının boşa dökülmemiş olması için Meru Bölgesi misyonerlik faaliyetlerinin devam etmesi gerektiği kararı alınmıştır.¹⁹⁸ Meru Bölgesi'nden bahsedilmesi gerekirse; Chagga insanların güneydoğu tarafında Meru Dağı'nda yaşayanlara Wameru denilmektedir. Bantu kökenli olan bu insanlar, Chaggalarla akraba olmanın yanında Masailerle aralarında önemli ölçüde melezleşme gerçekleşmiştir. Fakat Arusha halkı, Bantu ırkıyla biraz karışmış olsalar da aslında Masai kökenlidir.¹⁹⁹

Herman Fokken tarafından, Alman yetkililerin koruması altında 1902 yılında Nkoaranga'da bir istasyon kurulmuştur.²⁰⁰ 1902 yılında ilk Pazar ayini yönetilirken, Haziran 22'de küçük bir şapel açılmıştır. Ağustos ayında bir okulun faaliyete geçtiği ve 1903 yılında okulun 25 yatılı öğrenciye sahip olduğu bilinmektedir. 1904 yılında gelindiğinde ise ilk vaftiz talepleriyle karşılaşmaya başlanmıştır.²⁰¹ Leibzig Misyon Topluluğu direktörü Dr. Karl Von Schwartz, bölgeye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sonrası misyonerlik çalışmalarını Ilarusa'ya kadar genişletme kararı alınmıştır. Resmi

¹⁹⁶ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 53.

¹⁹⁷ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 73.

¹⁹⁸ Maanga, 75.

¹⁹⁹ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 55-56.

²⁰⁰ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 76.

²⁰¹ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 54. Ayrıca bkz. Munson, *The Nature of Christianity in Northern Tanzania*, 20.

kayıtlara göre Arusha Bölgesi misyonerlik faaliyetleri 1904 yılında burada bir arsa satın alınarak başlamıştır.²⁰²

Herman Fokken, Şef Sabaya tarafından oldukça iyi karşılanmış ve örgün eğitime başlanmıştır. Şef Sabaya'nın iyi tavrı neticesinde, diğer kabile şefleri de etkilenmiş, Ndaskoi ve Saroni liderliğindeki kabileler arasında da okullar açılmıştır. 1904 yılında gelindiğinde, yatılı okullarda 10 kadar öğrenciye ulaşılmıştır. ²⁰³ Fokken Ilarusa halkının yerel dili olan Maa dilinde vaazlarını vermiştir. Maa dilinde verilen vaazları halkı etkilemiş ve Fokken, Ilarusa'dan sonra üç yerde daha misyon istasyonu kurmuştur.²⁰⁴

1906 yılında Fokken, 6 kişiden oluşan bir katekumen sınıfı oluşturmuş ve ilk vaftiz 1907 yılında bu sınıfta tek katekumen kalan Salaito Lenasira ile gerçekleşmiştir. Arusha bölgesi misyonerlik faaliyetleri, yerli misyonerlerin ve yerli papazların ortaya çıkmasıyla oldukça önemli hale gelmiştir. Rahip Lazaros Laizer'in ilk Masai papazı olarak yerli papazlardan olduğu iddia edilmektedir. Lazaros, aslında misyonerlerin yerel din adamı ihtiyacı sonucu ortaya çıkmıştır. Fokken'in yardımcısı olarak çalışan Lazaros, Lutheran misyon okullarında eğitim görerek öğretmen eğitimi alan ilk Masai olmuştur.²⁰⁵

2. Evangelical Lutheran Church Tanzania (ELCT) Oluşumu

I. ve II. Dünya Savaşları, Alman kolonilerine oldukça büyük zarar vermiştir. Her iki savaşta da Almanlar, ülkelerine geri gönderilerek kurmuş oldukları misyon istasyonlarını yerli halka bırakmak zorunda kalmışlardır. Misyonerler her ne kadar 1925 yılında tekrar dönmüş olsalar da II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu

²⁰² Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 76.

²⁰³ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 55. Bkz. Munson, *The Nature of Christianity in Northern Tanzania*, 62-62.

²⁰⁴ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 76-77.

²⁰⁵ Maanga, 78-79.

durum ABD ve İskandinav ülkelerinden gelen misyonerler için kapı aralamış ve bu misyonerler, İngiliz sömürgecileri tarafından oldukça güzel karşılanmıştır. Halihazırda kurulmuş olan istasyonlarda ve yeni misyon bölgelerinde süreç devam ettirilmiş ve Alman misyonerlerin ulaşamadığı diğer alanlar da araştırılmıştır. Amerika ve İskandinav ülkelerinden gelen bu misyonerlerle, 1938 yılında Misyon Kilise Federasyonu (Mission Church Federation) olarak bilinen bir organ kurulmuştur.²⁰⁶ 1938 yılında kurulan bu organ, Tanganyika’da 7 kilise tarafından kurulmuş ve daha sonra Tanganyika Lutheran Kilise Federasyonu (Federation of Lutheran Churches in Tanganyika) olarak anılmıştır. 19 Haziran 1963 yılında Tanganyika Evangelik Lutheran Kilisesi (Evangelical Lutheran Church in Tanganyika) olarak tek bir kilise altında tek bir kilisenin sinodları ve piskoposlukları haline gelinmiştir. Zanzibar’ın Tanganyika ile birleşmesi sonucu ülkenin adının Tanzania olarak değişmesiyle Evangelical Lutheran Church in Tanzania (ELCT) olarak isimlendirilmiştir.²⁰⁷

ELCT, 1977 yılında 7 sinod ve piskoposluğa ve yaklaşık 750.000 üyeye sahipken 1990 yılına gelindiğinde 2 milyondan fazla üyesi olan 18 piskoposluğu bünyesinde barındırmıştır. 2010 yılında ise 5.2 milyon üyeye ulaşmıştır.²⁰⁸

3. Misyonerlerin Karşılaştıkları Zorluklar

Lutheran misyonerler tarafından, Tanzanya’da misyonerlik faaliyetleri yürüttükleri süreç boyunca çeşitli sorunlarla ve zorluklarla karşılaşmıştır. Çevresel, kültürel ve dönemsel olarak karşılarına çıkan bu zorluklar, savaşlar, kıtlık ve salgın, çok eşlilik, sünnet, tanrı anlayışı, şeklinde sınıflandırılmıştır.

²⁰⁶ Faustin Leonard Mahali, “An Impact of Lutheran Theology on the Formation of the Church an Society in Tanzania”, *Wiley Online Library*, sy 59 (2019): 126.

²⁰⁷ “Evangelical Lutheran Church in Tanzania”, erişim 01 Kasım 2023, <https://elct.or.tz/about.php>.

²⁰⁸ Mungure, “Churches in Transforming Mission: A Story of Lutheran Communion in Africa”, 125.

3.1. Savaşlar

Tanzanya’da bu misyonerlik hareketi Hehe/Alman Savaşı (1891), Maji Maji Savaşı (1905/6) , I. Dünya Savaşı (1914-18) ve daha sonra II. Dünya Savaşı (1939-1945) ile kesintilere uğramıştır.²⁰⁹

Hehe-Alman Savaşı: Hehe’ler ve Almanlar arasındaki savaş, bir çıkar savaşı olarak ifade edilmektedir. Öyle ki Hehe lideri Mkwawa, yönetimini genişletmek isterken Almanlar da Doğu Afrika’nın iç kesimlerinde ilerlemek istemiştir. Mkwawa, başlangıçta Almanlarla müzakerelerde bulunmuş olsa da elçileri savaşçı zannedilerek öldürülmüştür. Tepki olarak Mkwawa Almanlara pusu kurmuş ve bu pusu, her iki tarafın ağır kayıplar vermesiyle ve Mkwawa’nın kendi bölgesinden geçen ticaret yolunu kapatmasıyla sonuçlanmıştır. 1894’te Almanlar Mkwawa’ya tekrar saldırmış ve onun bölgesini ele geçirmiştir. Mkwawa, Almanlardan yıllarca kaçmış ve izi bulunduğu teslim olmamak için kendini vurarak hayatına son vermiştir.²¹⁰

Maji Maji İsyanı: 20 kadar etnik grubun birleşerek, Afrikalıların sömürge erken döneminde Avrupalılara ve Avrupa yönetimine duymuş oldukları öfkenin dışa vurumu Maji Maji isyanı olarak ifade edilmektedir. ²¹¹ Ayrıca isyan, ortaya çıkma sebebi ve şekli ile oldukça dikkat çekicidir. Bir rivayete göre isyan, 1904 yılında Tanganyika’da Kinjikitile’nin (d.1905)²¹² , Hongo adında bir ruh tarafından ele geçirildiğini söyleyerek bir su havuzuna girerek kaybolması ve ertesi gün bu havuzdan kuru giysileriyle çıkması ve suyun sihirli olduğunu iddia etmesi ile ilişkilendirilmektedir.²¹³ Kinjikitile bu suyu

²⁰⁹ “Evangelical Lutheran Church in Tanzania”.

²¹⁰ Okello, *A History of East Africa*, 164-65.

²¹¹ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 513. Ayrıca bkz. Elizabeth Isichei, *The Religious Traditions of Africa: A History* (United State of America: Praeger Publishers, 2004), 289.

²¹² R. Hunt Davis, “Kinjikitile”, içinde *Encyclopedia of African History and Culture: The Colonial Era 1850 to 1960* (United State of America: Facts on File, 2005), 213.

²¹³ Isichei, *The Religious Traditions of Africa: A History*, 289.

Afrikalılar arasında Avrupalıların kurşunlarına karşı koruma sağlayacağı iddiasıyla dağıtmıştır.²¹⁴ Temmuz 1905 yılında başlayan isyan, yaklaşık iki yıl sürmüş ve 750.000 kadar insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. ²¹⁵ “Ayaklanma sırasında Alman sömürge topraklarında 316’sı kadın ve 205’i çocuk toplamda 1873 Avrupalı varken, bunların 61’i misyoner eşi ve 91’i bekar kadın olmak üzere 453 misyonerin olduğu belirtilmektedir.”²¹⁶

İsyanda ikisi de Alman misyonu olan Lutherci Berlin Misyonu ve merkezi Berlin’de bulunan Aziz Benedict Tarikatı Misyon Cemiyeti ciddi şekilde etkilenmiştir. O sıralarda Lutherci Berlin Misyonu, Hehe ve Usaramo Sinodları olarak çalışmalarını ikiye ayırmıştır. Hehe Sinodu, 14 misyoner ile 7 misyon istasyonda çalışmalarını sürdürürken, Usaramo Sinodu, 7 misyoner ile 3 istasyonunda çalışmalarını yürütmüştür. ²¹⁷

İsyandan sonra misyonerler büyük bir sadakat sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Büyük rakamlar olmasa da içlerinden isyana katılımlar gerçekleşmiş ve kendilerini ateşli silahlarla korumak zorunda kalmışlardır. İstasyonları zarar gören misyonerler, bir din adamının ve birçok Hristiyanın ölümüne şahit olmuşlardır.²¹⁸

Dünya Savaşları: İki Dünya Savaşı ve onlarla birlikte gelen ekonomik kriz, sadece Afrikalıları değil tüm dünyanın görünüşünü değiştirmiştir. Her ne kadar bu savaşlar beyazların savaşları gibi görünse de yüzbinlerce Afrikalı da savaşların içine çekilmiştir.²¹⁹ Genç misyonerler de savaşa katılmak zorunda kalmış ve çeşitli görev yerlerinde hizmet için asker olmuştur. Örneğin, misyoner Paul Rother, bir sınır polisi görevi alırken misyoner Guth, sıhhiye bölüğünde sıhhiye eri olarak görev almıştır. Misyon istasyonları, ikmal depoları olarak kullanılmak zorunda kalmış ve birçok istasyon (Mamba, Moshi,

²¹⁴ Davis, “Kinjikitile”, 213.

²¹⁵ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 533.

²¹⁶ Per Hassing, “German Missionaries and the Maji Maji Rising”, *African Historical Studies* 3/2 (1970), 373.

²¹⁷ Hassing, 374.

²¹⁸ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 533.

²¹⁹ Sundkler ve Steed, 610.

Arusha vs.) işgal edilmiştir. Başlangıçta misyonerlere, misyon istasyonları dışına çıkmak için izin almalarını gerektiren kısıtlamalar koyulsa da daha sonra bu kısıtlamalar giderek artmış ve bazı misyonerlerin savaş esiri olarak alınmalarına kadar genişletilmiştir.²²⁰ Savaş esnasında en büyük zararı okullar görmüştür. Birçok okul kapatılırken kalanların eğitim yerli öğretmenlere bırakılmıştır. Örneğin; “1914’te 8721 öğrenci varken, 1916 yılında sadece 5390 öğrenci derslere katılmıştır. 1919 yılına gelindiğinde bu sayı 1851’lere kadar gerilemiştir.”²²¹

Savaşın bu kritik tablosunda bazı yerlerde eğitime devam edilmesi Afrikalı öğretmenlerin özverili çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Öyle ki bu eğitimler yerli öğretmenler tarafından ücret alınmadan, yokluk içinde büyük bir sadakatle gerçekleştirilmiştir.²²² Savaş sırası ve sonrasındaki yıllar, bu az sayıdaki öğretmen ve evanjelistin Avrupalı misyonerlere danışmadan kendi kendilerine kararlar alıp uygulayabilmeleri açısından önemlidir.²²³ Savaş sırasında ve sonrasında yerli Hristiyanlar ve misyonerlerin üstlendikleri görev bir bakıma fırsat olarak görülmüştür.²²⁴ Dolayısıyla I. Dünya Savaşı ve sonrası ile kiliselerde bir olgunluk ve yerlilik arzusu gelişmiştir.²²⁵ Savaş sonrası geri dönen misyonerler tarafından, Afrikalı liderler üzerinde tekrar eskisi gibi bir otorite kuramayacakları anlaşılmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra ise Tanzania’daki Lutheran Kilisesi gelişen bir kurum haline gelmiştir.²²⁶ Bundan dolayı,

²²⁰ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 96.

²²¹ Fleisch, 101.

²²² Fleisch, 105.

²²³ Jonas Adam, “The Leibzig Misssion in East Africa 1914-1925”, içinde *The First World War as a Turning Point Wendezeit Weltkrieg*, ed. Frieder Ludwig (Berlin: Lit Verlag, 2020), 135.

²²⁴ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 614.

²²⁵ Pierard, “Allied Treatment of Protestant Missionaries in German East Africa in World War I”, 4.

²²⁶ Pierard, 9.

savaştan sonraki yıllar Alman misyonerler tarafından Afrika kültürüne daha bilinçli bir şekilde uyum sağlamanın gerektiği anlaşılmıştır.²²⁷

3.2. Kıtılık ve Salgın

Genel olarak Afrika ve özel olarak Tanzanya zaman zaman yaşanan kıtlık ve salgınlara şahit olmuştur. Bu yaşananlar, misyonerlerin misyonerlik faaliyetlerine devam etmelerini oldukça zorlaştırmıştır. Kıtılıkların yaşandığı senelerde bazen hiç vaftiz yapılamamıştır.²²⁸ Zaman zaman yaşanan kıtıllıklar bazı bölgelerde misyonerlerin açtıkları okullarda eğitime devam edilememesine neden olduğu gibi²²⁹ bazı bölgelerde ise kıtlık dönemlerinde ailelerini kaybetmiş yetimlerin yatılı okullara alınması misyonerler için bir eksiklik değil, avantaj haline gelmiştir. Burada söz konusu olan eksiklik okullara ve çocuklara harcanmak zorunda kalan paranın miktarı ile ilgili olmalıdır.²³⁰ Kıtılığın Afrika halkı üzerindeki tesiri öyle acımasızdır ki köle ticaretinin yoğun olduğu Afrika’da zaman zaman çocuklar aileleri tarafından yiyecek karşılığında takas edilmiştir.²³¹

Yaşanan kıtıllıkların yanında salgınlara da çok sayıda insanın hayatına mal olmuştur.²³² Lutheran misyonerlik faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı Chagga halkının muzdarip olduğu hastalıklar arasında; sıtma, tüberküloz ve zührevi hastalıklar ilk sıralarda gelmektedir. Bu durumu avantaja çevirmek isteyen misyonerler, tıbbi eğitim almış misyonerleri buralara yönlendirmiştir.²³³ Misyonerler, her ne kadar bazı bölgelere tıp eğitimi almış misyonerleri yönlendirmiş olsalar da bu her bölge için geçerli olamamıştır. Örneğin; Arusha bölgesi, Katoliklerin ve İslam’ın varlığı yoğunlaşmasına rağmen

²²⁷ Fieldler, *Christianity and African Culture: Conservative German Protestant Missionaries in Tanzania 1900-1940*, 74.

²²⁸ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 68.

²²⁹ Fleisch, 83.

²³⁰ Fleisch, 28.

²³¹ Okello, *A History of East Africa*, 92.

²³² Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 28.

²³³ Fleisch, 82.

yaşanılan yoğun sıtma vakalarından dolayı misyonerlerin girmekte tereddüt ettikleri bir yer olmuştur.²³⁴

Savaş, kıtlık ve salgın gibi, misyonerleri yavaşlatan etkenler birbirlerinden bağımsız değildir. Çünkü yaşanan savaşlarla çiftlikler harap olmuş ve kıtlık gerçekleşmiştir. Örneğin, Maji Maji isyanı sonrası yaşanan kıtlıkla beraber, yerli halk Fugafuga adı verilen bir böcek türünü yemek zorunda kalmıştır. Savaşların beraberinde gelen kıtlık ve neden olduğu ölümler kat be kat artmıştır.²³⁵ I. Dünya Savaşı sonrası da durum değişmemiş, harap olan çiftliklerle kıtlık gelmiş ve ardından bir grip salgını etkili olmuştur.²³⁶

3.3. Çok Eşlilik

Misyonerler arasında çok eşliliğin sadece çok eşli olanlar için değil aynı zamanda evlenmeyi düşünen vaftiz adayı kimseler için de reddedilmesi gerektiği düşünülmüştür. Vaftiz olmak isteyenler kesinlikle çok eşlilikten vazgeçmiş olmalıdır. Oysa yerli halk için çok eşli olmanın sadece geleneksel bir arka planı olmadığı gibi ekonomik olarak getirisi de bulunmaktadır. Öyle ki büyük mülkler, tarlalar ve hayvancılık için bir kadınla evli olmak yeterli görülmemiştir.²³⁷ Geleneksel anlayış, sadece Chagga Bölgesi değil Meru Bölgesi'nde de Hristiyan olmayı zorlaştırmış ve birçok insan vaftiz olmak için çok eşli olmayı reddetmeyi kabul etmemiştir.²³⁸ Bunlara en iyi örnek misyonerlere dostane tavrıyla bilinen Şef Shangali'nin, çok eşlilik nedeniyle tereddüt yaşaması ve sahip olduğu eşlere bir yenisini daha eklemesidir.²³⁹ Birçok şefin misyonerlerle yakın ilişkiler kurduğu ve aynı zamanda çok eşliliğe de devam ettiği bilinmektedir. Hristiyanların geleneksel

²³⁴ Fleisch, 157.

²³⁵ Okello, *A History of East Africa*, 184.

²³⁶ Okello, 188.

²³⁷ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 90.

²³⁸ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 63.

²³⁹ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 56.

inanişlarını değiştireceğine ve dönüştürücü gücüne olan inanç, yerli halk için oldukça endişe verici olarak değerlendirilmiştir. Bütün bunların yanında, çok eşliliğe karşı tek eşlilik batının bir parçası olarak görülmüştür.²⁴⁰

3.4. Sünnet

Tanzanya’da sünnetin ne anlama geldiğinden nasıl uygulandığına kadar büyük bir çeşitlilik görülmektedir. Örneğin; Kuzey Pare’de yeni yürümeye başlayan çocuklar bireysel olarak törensiz sünnet edilirken, Chaggalarda farklı kutlamalar eşliliğinde yapılmaktadır. Afrika’da sadece erkekler için değil kadınların da sünnet edilmesi söz konusudur. Misyonerler için yerli uygulamalara çok sert tepkiler vermek uygun görülmemiştir. Fakat sünnetin en azından olabildiğince putperest unsurlardan temizlenmesi gerektiği düşünölmüştür. Bazı sünnet uygulamaları da Masai sünneti²⁴¹ gibi oldukça farklı ve acımasız bulunduğu için yasaklanmıştır.²⁴² Sünnet meselesi, misyonerler arasında görüş ayrılıklarına neden olmuştur. 1920 yılında, Versailles Antlaşması ile Leibzig misyonerleri Tanzanya’dan ayrılmak zorunda kalmış ve geride kalanlar arasında sünnet meselesi tartışılarak 1922 yılında Kutsal Kitap’a aykırılığı nedeniyle yasaklanmıştır. Leibzig misyonerleri arasından geri dönen Bruno Gutmann ise, Chaggalar arasında kararlaştırılan bu yasağa karşı çıkmıştır.²⁴³ Sünnet meselesine koyulan yasağa Gutmann’ın tepkisi, sünnetin İslam’ın ilerlemesi noktasında öneme sahip olmasından kaynaklanmaktadır.²⁴⁴ Bir diğer neden ise, Gutmann’ın bağlamsallaştırılmış ve kültürel olarak uygun olan misyonerliği savunmuş olması ile ilişkilendirilmektedir.²⁴⁵

²⁴⁰ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 62.

²⁴¹ Masai Sünneti’nin ne anlama geldiği için bkz. Okello, *A History of East Africa*, 60.

²⁴² Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 90.

²⁴³ Klaus Fieldler, *Interdenominational Faith Missions in Africa: History and Ecclesiology* (Mzuni Press, 2018), 307.

²⁴⁴ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 133.

²⁴⁵ Mojola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, 287.

3.5. Tanrı Anlayışı

Misyonerlerin, Afrika’da misyonerlik faaliyetlerini yürütme noktasında yaşamış oldukları sorunlardan biri de, Afrika’da bir *Afrika dini*’nin ve belirgin ortak bir Tanrı anlayışının olmamasıdır.²⁴⁶ Afrika’da din, başka coğrafya ve toplumlarda olduğu gibi sadece din değil yaşamı bütünüyle çevreleyen her yere nüfus edebilen bir gerçeklik olarak görülmektedir.²⁴⁷ Dolayısıyla Afrikalılar, gündelik hayatları ve ruh dünyası arasında bir ayrım görmemektedir. Bu durum karşısında, Misyonerler için dini tanımlama ve kategorize etme noktasında kullanılan terim ve kavramların yeterli gelmemesi oldukça zorlayıcı olmuştur. Misyonerler, kullanılan genel terimlerin karşılığında yerel terimleri bulma ve kullanmayı denemiştir.²⁴⁸ Özellikle Tanrı kelimesinin karşılığında kullanılacak bir kelime aranmış ve *mulungu*²⁴⁹ terimi kullanılmıştır. 1900’larda *ngai* terimi kullanılmak istenilmiş fakat *ngai* kelimesinin kötü ruhları da barındırdığı yıkıcı, negatif bir yanı olduğu için *mulungu* kelimesi kullanılmaya devam edilmiştir.²⁵⁰ Misyonerler, Afrikalıların, Tanrı için birden fazla kelime kullandıklarına şahit olmuştur. Masailerin yaşam ve ölüm gücüne sahip tanrısı *Enkai*²⁵¹, Chagga halkının inanmış olduğu *Ruwa*²⁵² bu terimlerden bazıları olarak ifade edilebilmektedir. Hristiyan olan kişiler, önceden sahip oldukları inançları yeni bir inanç edinmekle hemen unutmamış ve eski inançlarıyla bir ilişki içerisinde olmaya devam etmiştir. Bu noktada Tanzanya Bukoba Kilisesi’nde görev yapan bir rahibin, Hristiyan olduktan sonra babasıyla bu haberi paylaşması sonucu,

²⁴⁶ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 92.

²⁴⁷ Bu noktada Pare halkının ağaç kültü için bkz. Hammet Arslan, “Afrika Topluluklarında Tabiat Kültü ve Tabii Unsurlara Atfedilen Güçler”, *Bartın İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4, sy 8 (2017): 11.

²⁴⁸ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 91.

²⁴⁹ “Her yerde olduğu düşünülen Afrika Tanrısıdır.” Bkz. “Mulungu”, içinde *Britannica*, erişim 03 Kasım 2023, <https://www.britannica.com/topic/Mulungu>. Ayrıca; “Doğu Afrika’daki Tanzanya’nın Nyamwezi halkı Mulungu’ya her şeyi yaratan ve dünyayı gözetken tanrı olarak tapar.” Bkz. “Mulungu”, içinde *Encyclopedia*, erişim 03 Kasım 2023, <https://www.encyclopedia.com/humanities/news-wires-white-papers-and-books/mulungu>.

²⁵⁰ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 19.

²⁵¹ Okello, *A History of East Africa*, 61.

²⁵² Arslan, “Afrika Topluluklarında Tabiat Kültü ve Tabii Unsurlara Atfedilen Güçler”, 6.

babasının sevinçle karşılayarak onun, büyük ruhlardan biri olan Wamala tarafından kutsanmış olduğunu kendisine söylediğini anlatması oldukça iyi bir örnektir.²⁵³

Afrika’da misyonerlik faaliyetleri yürütülürken, inanç noktasında yaşanan bir diğer sorun da geleneksel dinlere geri dönüşlerin yaşanması olarak görülmektedir. Bunun sebebi, Afrika’da var olan atalar kültü yani gerçek yaşamla ruh dünyası arasında bir yakınlığın olduğu inancına bağlanmaktadır. Afrika’da ölmüş olan ataların ruhlarının insanlarla birlikte yaşamaya devam ettikleri ve hayatın olağan seyirinde bolluk bereketle geçmesini sağladıkları düşünülmektedir. Buna göre, ataların, hayatın olağan seyirinde devam etmesi için saygı görmeleri ve unutulmamaları gerekmektedir. İşte bu noktada, misyonerlerin karşılaştıkları zorluklar olarak saydığımız; savaş, kıtlık, salgın gibi durumların ataları unutup yabancı insanlara yaklaşmanın bir sonucu olduğu düşünülmüştür.²⁵⁴ Dolayısıyla yaşanan bu durumlardan sonra eski geleneklere ve inanışlara dönüşler yaşanmıştır.²⁵⁵

4.Misyonerlerin Kullandıkları Yöntemler

Lutheran misyonerler tarafından misyonerlik faaliyetlerinde başarılı olabilmek için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Misyonerlerin uyguladıkları yöntemler; eğitim, sağlık, bütüncül hizmet, lingua franca, kutsal kitap çevirileri, ev ziyaretleri, yerli yardımcılar, yerleştirme olarak sıralanabilmektedir. Kısaca, misyonerlerin hayatın her alanına nüfuz etmeyi amaçladıkları görülebilmektedir.

²⁵³ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 91.

²⁵⁴ Hammet Arslan, “Afrika Topluluklarında Atalar Kültünün Önemi ve İşlevi”, *Bartın İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3, sy 6 (2016): 20.

²⁵⁵ Örnek için bkz. Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 100.

4.1. Eğitim

Misyonerler için misyonerlik faaliyetlerini yürütme konusunda en önemli çalışma alanlarından biri şüphesiz ki eğitim olmuştur. Özellikle açmış oldukları yatılı okullar, her ne kadar başlangıçta sahip olmak istemeselerde, kendiliğinden ortaya çıkmıştır. 1894'te Machame'de açılan okulla işe başlanmış ve yatılı okullara ek olarak köy okulları da misyonerlik için oldukça önemli eğitim kurumları haline gelmiştir.²⁵⁶ Okullarda Svahilice, İngilizce ve Almanca eğitimler verilmiştir.²⁵⁷ Bu okullar, kızlara ve genç kadınlara eğitim şansı vermesiyle önem kazanmış ve zamanla eğitim gören kadın nüfusu erkek nüfusunu geçmiştir.²⁵⁸ Eğitimde öğretmenin gelişimi de önemsenmiş ve öğretmen yetiştirme programları düzenlenmiştir. Bu programlarla, eğitimde kaliteyi yükseltmek amaçlanmıştır.²⁵⁹ Eğitim sisteminde temel olarak Svahili dili kullanılmış olsa da pratik alanlarda yerel lehçelerinde kullanıldığı ve bu şekilde dil sorunlarını aştıkları bilinmektedir.²⁶⁰ Eğitim alanında en ciddi büyüme misyonerlerin açmış oldukları dini eğitim kurumları sayesinde olmuştur.²⁶¹ Ayrıca, Doğu Afrika'da Somali hariç, diğer ülkelerin ilk liderlerinin misyoner eğitimi veren bu kurumlardan yetişmiş olması önemli görülmektedir. 1961-1985 yılları arasında başbakanlık görevlerinde bulunan Julies Nyerere de bu okullardan yetişmiş bir siyasetçi olarak bilinmektedir.²⁶² Tanganika Evanjelik Lutheran Kilisesi'nin (ELCT) 1963'teki kuruluşunda ilk başkanı seçilen Stefano Moshi de Lutheran okullarında eğitim almış, başarı olması sonucu

²⁵⁶ Fleisch, 50.

²⁵⁷ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 58.

²⁵⁸ Sundkler ve Steed, *A History of the Church in Africa*, 550.

²⁵⁹ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 145.

²⁶⁰ Fleisch, 148.

²⁶¹ Johannes Habib Zeiler, "Lutheran Theological Education and Formation: A Risky Business in Changing African Landscapes", *We Believe in the Holy Spirit: Global Perspectives on Lutheran Identities*, sy 63 (t.y.): 266.

²⁶² Paul Kollman, "East African Christianity", içinde *The Encyclopedia of Christian Civilization*, ed. George Thomas Kurian (Blackwell Publishing, 2011), 3.

değerlendirilmiş ve çeşitli görevler verilmiştir²⁶³ Misyoner okulları, Afrikalı gencin Avrupa uygarlığı kalıbında yeniden yoğurulup şekillendirildiği yerler olmuştur. Bu yönüyle, bireyin hayatını dini, sosyal ve kültürel anlamda etkilemiştir. Misyoner okulları böylelikle misyonerlik faaliyetlerinde oldukça etkili olmuştur.²⁶⁴

4.2. Sağlık

Misyonerlik faaliyetlerin de misyonerlerin elini güçlendiren bir diğer faktör sağlık sektörü olmuştur. Afrika halkı yüzlerce yıl salgın hastalıklarla karşılaşmış ve bu hastalıklarla birlikte çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Misyonerlerin sunmuş oldukları sağlık hizmetleri ve tıp bilimi ölümlerin azalmasını sağlamıştır. Dolayısıyla fiziksel acılarından kurtulmak isteyen halk, misyonerlerin sunmuş oldukları tıbbi tesislere akın etmiştir. Afrika’da insanlar için ruhsal ve fiziksel boyut birbirinden ayrılmamıştır. Dolayısıyla kişinin fiziksel rahatsızlıklarından kurtulması, onun ruhunun da kurtuluşu anlamına geldiği için tıbbi sistemler oldukça önem kazanmıştır.²⁶⁵

Tanzanya’daki Evanjelik Lutheran Kilisesi (ELCT) sağlık sisteminin başlıca hizmet sağlayıcılarından sayılmaktadır. ELCT, son yüzyılda faaliyetlerini sağlık sektöründe yoğunlaştırmaktan yana kullanmış ve bünyesinde 16 genel hastane ile birlikte psikolojik rahatsızlıklar için de 2 hastane barındırmaktadır. Bu hastaneler, Tanzanya’daki tüm hastane yatak kapasitesinin %10’unu kapsamaktadır.²⁶⁶ Bu veriler, sağlık hizmetlerinin Tanzanya’da misyonerlik için ne denli etkili ve yoğun kullanıldığını göstermektedir.

²⁶³ “Moshi, Stefano Reuben”, içinde *Dictionary of African Christian Biography*, erişim 14 Kasım 2023, <https://dacb.org/stories/tanzania/moshi-stefano/>.

²⁶⁴ Andrea M. Ng’Weshemi, “Lutheran Churches in Africa: Vitality, Challenges, and Opportunities for the New Face of Lutheranism in the 21st Century”, *Wiley Online Library*, 2019, 2.

²⁶⁵ Brennan ve Burton, “The Emerging Metropolis: A History of Dar es Salaam, circa 1862-2000”, 2.

²⁶⁶ Steffen Flessa, “The Costs of Hospital Services: A Case Study of Evangelical Lutheran Church Hospitals in Tanzania”, *Health Policy and Planning* 13 (1998), 397.

4.3. Bütüncül Hizmet

Misyonerlik faaliyeti için gönderilen misyonerlerin çoğunluğunun zaten uzmanlaşmış oldukları marangozluk, duvarcılık, çiftçilik, mühendislik vs. meslekler hakkında bilgileri mevcuttur.²⁶⁷ Sahip oldukları bu meslekler, misyonerlik faaliyeti için gelmiş oldukları ülkelerde hem kendileri için kazanç imkanı sağlamış, hem de bölge halkına iş öğretme noktasında yardımcı olmuştur. Örneğin; Shira halkına misyonerler tarafından, sadece okuma-yazma öğretilmekle kalmamış, onların hayatlarının her alanına dokunmaya çalışılarak yerli halk marangozluk, duvarcılıkla tanıştırılmıştır. Bunların yanında misyonerlerin kahve, armut, avakoda gibi tarım ürünlerini yetiştirmeyi öğrettikleri bilinmektedir.²⁶⁸

Misyonerler, başlangıçta karşı olsalar da satın almış oldukları topraklarda harcamalarını kısabilmek adına mahsuller yetiştirmiştir. Bu mahsullerle ticari faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Misyonerlerin yetiştirdiği tarım ürünlerinin başına; ekin, kauçuk, kahve gibi ürünler gelmektedir. Misyonerler, bu mahsüllerin satışı noktasında Afrikalılarla yarış halinde görünmemeye özen göstermiştir.²⁶⁹ Ticaretin yanında hayvan yetiştiriciliği de bir diğer gelir kapısı olmuştur. Bu satışlar, başlangıçta ürün ticareti şeklinde gerçekleşmiş ve daha sonra para ticaretine dönüşmüştür. İlerleyen zamanlarda tarım hakkında eğitim dersleri veren misyonerler tarafından daha sonra ticaret okulları da açılmıştır.²⁷⁰

²⁶⁷ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 56.

²⁶⁸ Maanga, 71.

²⁶⁹ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 86-87.

²⁷⁰ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 127.

4.4. Lingua Franca

Doğu Afrika kıyılarına yerleşen Araplar, İranlılar ve diğerleri Afrikalılarla serbestçe karışmış ve bu süreçte birbirleriyle evlenmişlerdir. Uzun vadede bunların nesilleri, genellikle Svahili halkı olarak anılan farklı bir kültüre sahip bir halk olarak ortaya çıkmıştır. Bantu, Arap ve Farsça kelimelerin bir karışımı olan Kisvahili adında yeni bir dil de ortaya çıkmıştır. Svahili ismi, Arapça kıyı anlamına gelen 'Svahili' kelimesinden türetilmiştir.²⁷¹

Tanzanya’da 120’den fazla etnik grup olduğu ve bu grupların kendilerine ait dilleri olduğu bilinmektedir. Misyonerlik faaliyetlerinde misyonerler dil ürününü aşmak için Svahili dilini kullanmışlardır. Svahili dili *lingua franca* yani ortak dil olarak kullanılmıştır. Bu sayede misyonerler, Tanzanya’nın iç kesimlerine kadar ulaşmışlardır. Misyon dili olarak kullanılan Svahili dili ayrıca tarihsel, antropolojik ve dilsel açıdan Tanzanya için oldukça birleştirici olmuştur. Çünkü Tanzanya’da bu dili neredeyse herkes konuşabilmektedir. İşler Svahili dilinde yürütüldüğünde ilerleme sağlanmıştır. ²⁷² Dolayısıyla “İncil’in Martin Luther tarafından çevirilmesinde Almanca’nın rolü ne ise Svahili dili de bu role sahiptir.”²⁷³

4.5. Kutsal Kitap Çevirileri

Lutherci misyonerler, misyonerlik faaliyetlerini yürütürken Tanrı’nın sözlerini yerel halkın anlamasının öneminin farkında olarak Kutsal Kitabı farklı dillere tercüme etmişlerdir.²⁷⁴ Kutsal yazıların farklı dillere çevirilmesinde öncü kişilik dilbilimci ve antropolog Bruno Gutmann olmuştur.²⁷⁵ Kendisi, en çok da Robert Fasmann ile birlikte

²⁷¹ Okello, *A History of East Africa*, 22.

²⁷² Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 346.

²⁷³ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 169.

²⁷⁴ Mojola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, 153.

²⁷⁵ Mojola, 286.

hazırlamış oldukları Yeni Ahit'in Kmochi-Chagga diline çevirisiyle hatırlanmaktadır.²⁷⁶ Kutsal yazılar Kimachame-Chagga, Kivunjo-Chagga gibi birçok lehçede yayımlanmıştır.²⁷⁷ Misyonerlerin çeviri yapmalarının nedenleri, her ne kadar Swahili dili konuşulup bilinse bile yerli halkın kendi aralarında sahip oldukları lehçeleri konuşmaları ve yerli halkın Svahili dili haricinde bir Kutsal Kitap çevirisine sahip olmamalarıdır. Bu sebeple, misyonerler tarafından yerli halka onlara günlük yaşamlarında, konuştukları ana dilde anlamlı bir ürün ortaya koymak gerekli görülmüştür.²⁷⁸ Tanzania'da Kutsal Kitap çevileri ve çevirilerin endeksli olduğu gruplar Ek 11' de gösterilmiştir. Erişilen bilgiler ışığında, yaklaşık 151 farklı dilin konuşulduğu Tanzania'da en küçük dil topluluğu dahil Kutsal Kitap çeviri çalışmaları yapılmaktadır.

4.6. Ev Ziyaretleri

Misyonerlik faaliyetlerinde en etkili yollardan biri de insanları evlerinde ziyaret etmek olmuştur. İnsanları evlerinde ziyaret etmenin eskiden beri bir gelenek olduğu bölgeden gelen misyonerler, ev ziyaretleri fırsatını misyonerlik çalışması yapmanın bir yolu olarak kullanmışlardır. Bu yöntem sosyal ve psikolojik açıdan etkili olmuştur. Çünkü evlerinde ziyaret edilen kişiler, kendilerini çok onurlandırılmış hissetmişler ve kişileri evlerinde ziyaret etmek, misyonerlerin ev sahipleri hakkında pek çok şey öğrenmesini sağlamıştır. İlk Kilise'deki misyonerler bile (Pavlus ve on iki havari gibi) Mesih için ruh kazanma araçlarından biri olarak ev ziyaretlerini kullanmışlardır. Kapı kapı dolaşarak yapılan misyonda çeşitli insanların gerçek ruhani ihtiyaçları anlaşılmıştır. Böylelikle toplumun engelli üyeleri tanınmış, harap evler fark edilmiş ve sorunlu evlilikler keşfedilerek çözüm yolları sunulmuştur.²⁷⁹ Ev ziyaretleri, Lutherci inancın Güney Pare'

²⁷⁶ Mojola, 287.

²⁷⁷ Mojola, 290-91.

²⁷⁸ Mojola, 586.

²⁷⁹ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 326.

de yayılmasına yardımcı olan tekniklerden biri olarak Paul Rother ve ekibinin yetenekli Kilise büyüklerini ve potansiyel misyonerlerin belirlemesinde oldukça etkili olmuştur.²⁸⁰

4.7. Yerli Yardımcılar

Misyonerlik faaliyetlerinde misyonerler, yerel halktan destekler almıştır. Özellikle misyonerlerin Chagga şeflerinden aldıkları işbirliği, misyonerlere Chagga Bölgesi'nin derinliklerine nüfuz etmeleri için uygun bir fırsat sunmuştur.²⁸¹ Şeflerden aldıkları iş birliği sayesinde başka şeflere güvence verilmiş, bu güvenceyle dostane yaklaşımlarla karşılanan misyonerler, şeflerin kendi hükümdarlık sahalarında çalışabilmişlerdir.²⁸² Örneğin; Misyonerler, kendilerine Kyungukelwa'da (Shira'da) geçici bir istasyon veren Mangi Ngalami Mmari tarafından davet edildiklerinde Mangi Ngalami, Machame şefinden gelen açıklama ve iyi dileklerle misyonerlerin barışçıl insanlar olduğu ve asıl amaçlarının İncil'i yaymak olduğu konusunda teminat almıştır.²⁸³ Misyonerler, gerçek bir kabile birliğinin olmadığı yerlerde misyon çalışmalarında oldukça zorlanmışlardır.²⁸⁴

4.8. Yerlileştirme

Misyonerler yerlileştirme programlarını; dine katılacak olan kişilerde öz saygı yoksunluğu, kimlik krizi ve neticesinde antropolojik yoksullaşma yaşanmaması ve Hristiyan inancını üzerine inşa edebilecekleri bir teolojik zemine duyulan ihtiyaçla uygulamışlardır.²⁸⁵ Misyonerler tarafından misyonerlik üç aşamalı gerçekleştirilmiştir: İlki, insanların Hristiyan olması; ikincisi, Hristiyan olan insanlar için bir Kilise'nin

²⁸⁰ Maanga, 74.

²⁸¹ Maanga, 67.

²⁸² Maanga, 56.

²⁸³ Maanga, 69.

²⁸⁴ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 18.

²⁸⁵ Ng'Weshemi, "Lutheran Churches in Africa: Vitality, Challenges, and Opportunities for the New Face of Lutheranism in the 21st Century", 2.

inşası ve son olarak bu kilisenin doğuşu ve gelişmesi şeklinde gerçekleşmiştir.²⁸⁶ Kurdukları kiliselerde yerli papazları görevlendirmişlerdir. Papazlar, misyonerlerin verdikleri eğitimlerden geçerek atanmışlardır.²⁸⁷ Başlarda misyonerlerin yardımcıları olan bu papazlar, atandıktan sonra bağımsız papazlar olarak görev almışlardır.²⁸⁸ Misyonerler tarafından insan düşüncesinin taşıyıcısının dil olduğu anlaşıldığı için yerleştirme programlarında Kutsal Yazıların yerel dillere çevrilmesi de önemli yer kaplamıştır.²⁸⁹

23. ““Sikiliza! Msichana bikira atapata mimba na atazaa mwana. Huyu watampa jina la Imanueli.” (Yaani “Mungu yu pamoja nasi”). 24. Yusufu alipoamka alifanya kama alivyoелекезwa na Malaika wa Bwana. Alimuoa Mariamu.”²⁹⁰

Svahili dilinde yapılan Matta 1/23-24 çevirinde *Mungu*²⁹¹ “Yaratıcı Tanrı” anlamında kullanılmıştır. *Malaika wa Bwana*’da ise *Bwana*²⁹² kelimesi Doğu Afrika’da üzerimizde otorite sahibi olan kişi için kullanılan bir ifadedir ve burada “Rabb’in Meleği” anlamında kullanılmıştır. *Bwana*, Doğu Afrika’da kişilere hitaben “Efendi”, “Bay” anlamında da kullanılmaktadır. Kelime kökü itibarıyla Arapça olup “Bizim Babamız” anlamına gelen ابونا kelimesinden gelmektedir.²⁹³ Dolayısıyla saygı ve otorite ifadesi olarak toplumda yer edinmiştir. Çeviriler yapılırken kelimelerin, çeviri yapılacak dilde kullanım şekillerine ve toplumun zihnindeki rollerine önem verildiği görülmektedir.

²⁸⁶ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 56.

²⁸⁷ Maanga, 79.

²⁸⁸ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 174.

²⁸⁹ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 59.

²⁹⁰ “Mathayo 1”, erişim 16 Şubat 2024, <https://www.bible.com/bible/2484/MAT.1.TKU>.

²⁹¹ “Mungu: The Moon Is Swallowed by a Snake”, erişim 16 Şubat 2024, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100216545#:~:text=Quick%20Reference,were%20absent%20from%20the%20scene>.

²⁹² “Bwana”, erişim 16 Şubat 2024,

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/bwana>.

²⁹³ “Bwana”, erişim 16 Şubat 2024, <https://www.wordsense.eu/bwana/>.

Misyonerler tarafından yerleştirme konusu oldukça önemsenmiş ve toplumla iç içe olmak amaçlanmıştır. Yerleştirme konusunda, geleneksel kültüre önem veren misyonerler arasında ön sıralarda olan Bruno Gutmann'dır. Yerleştirme programlarını önemseyen Gutmann, insanların kültür ve değerlerine verilen değerle birlikte nihai doyumu Hristiyanlıkta bulabileceklerini vurgulamıştır. Öyle ki Gutmann, geleneksel sosyalleşmeleri değiştirmenin kimseye faydasının dokunmayacağını ve önemli olanın onları parçalayarak yeni isimlendirmeler vermek yerine yerel dillerine saygı duymanın gerektiğini söylemiştir. Hristiyan bayramlarını ve kutlamalarına Chagga kültürüne benzetmenin yollarını aramıştır. Gutmann'ın mimaride bile geleneksel tarzdan kopulmaması gerektiği ve nakit ekonomisinin bile zararlı olduğunu vurguladığı bilinmektedir.²⁹⁴

5. Lutheran Öğretilerinin Yansımaları

ELCT'nin anayasası, İsa Mesih'in temeli üzerine inşa edildiğini belirtmiş ve Kutsal Yazıların öğretisinin tek temeli olduğunu onaylamıştır. Kilise, Havariler İtikadı, İznik İtikadı ve Athanasius Creeds'in (Üçlü Birlik Öğretisi) yanı sıra, Augsburg İtirafı ve Martin Luther'in Küçük İlmihali'nde ortaya konan Lutherci öğretilerin Tanrı Sözü'nün gerçek yorumu olduğuna inanmaktadır. Bu da Tanzania'daki Lutheran Kilisesi'nin teolojik temellerinin kaynaklarının İncil, ibadetlerde onaylanan İtikatlar ve Martin Luther'in Küçük İlmihali olduğunu göstermektedir. Küçük İlmihal'deki öğretiler vaftiz ve onaylama derslerine hâkimdir.²⁹⁵ Onay (confirmation) ve vaftiz için tamamlayıcı bir metin, Reformasyon yoluyla Lutheran Kilisesi'nin ortaya çıkışının tarihsel arka planını vermektedir. Öğretiler, Martin Luther'in papalığın endüljans öğretilerine karşı nasıl

²⁹⁴ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 69.

²⁹⁵ Mahali, "An Impact of Lutheran Theology on the Formation of the Church an Society in Tanzania", 123.

protesto ettiğini ve 1517'de 95 Tez'i nasıl çivilediğini vurgulamaktadır. ELCT, Luther'in ortaya koyduğu *Sola Christus, Sola Fide, Sola Gratia*'ya inanmaktadır. Dolayısıyla, İsa Mesih'e iman ederek yalnızca lütufla kurtuluşu kabul etmiştir. Bu inanın tek kaynağı ise (Sola Scriptura) Kutsal Yazılar'dır.²⁹⁶

Sola Scriptura ile bağlantılı olarak İncil yerel dillere tercüme edilmiş ve Kutsal Yazıların tek manevi kaynak olduğu vurgulanmıştır. Luther'in sadece din adamlarının değil, halkın da Kutsal Kitabı okuyup anlaması gerektiğine dair inancı devam ettirilmiş ve misyonun halkın dilinde vaaz edilerek onun bağlamsallaştırılması sağlanmıştır.²⁹⁷ Sola Scriptura da olduğu gibi Luther'in diğer ilkelerini de Afrika'da bir karşılığının olması için yeniden yorumlanmaları gerekmiştir. Çünkü bu ilkeler Afrika'da ortaya çıkmamış ve Afrika'ya oldukça yabancı kalmışlardır.²⁹⁸

Bu noktada, Luther'in öğretileri mevcut Afrikalı yaşamında, yani onu şekillendiren politik, ekonomik gerçekler temel alınarak şekillenmiştir. Örneğin; *İman Yoluyla Aklanma* öğretisi ile bir siyahi kurtuluş teolojisi oluşmuştur. Luther'in teolojisi, onun zamanının hayatı anlamlandırma çabası olarak görülmüş ve yaşamın sadece, kilise liderleri ve yüksek statüye sahip insanlara ait olmadığı, güçsüz, zayıf ve ezilmiş insanlara da açık olduğu konusunda devrimci bulunmuştur. Dolayısıyla, Luther'in imanla aklanma ilkesi Afrika'da yoksulların, ezilenlerin, haklarından mahrum bırakılanların ve mülksüzlerin Tanrı'nın olmalarını istediği şey; İsa Mesih'in ölümü ve yeniden dirilişi sayesinde günahtan ve kötülükten korunarak kurtuluşu sağlanmış Tanrı tarafından kabul edilmiş olduklarını ifade etmektedir.²⁹⁹

²⁹⁶ Mahali, 124.

²⁹⁷ Mahali, 126.

²⁹⁸ Ng'Weshemi, "Lutheran Churches in Africa: Vitality, Challenges, and Opportunities for the New Face of Lutheranism in the 21st Century", 4.

²⁹⁹ Ng'Weshemi, 3-4.

Ezilmişlik ve acıların içinde Luther'in *Haç Teolojisi*³⁰⁰ de yeniden yorumlanmıştır. Öyle ki Afrikalı insanlar, çarmıhın taşıyıcılarıdır ve Tanrı onların çarmıhlarında bulunabilir durumdadır. Her ne kadar karanlık ve kasvet gerçek olsa da bütün bunların altında Tanrı'nın gücü ve Dirilişe götüren yargısı mevcuttur. Anlaşılan o ki, Batılı misyonierlerin ve sömürgecilerin sebep oldukları acılardan yeni inanç yorumları çıkmış ve bu yorumlar müsebbiplerinin faydalarına olmuştur.

Luther'in öğretileri arasından ilgi görmüş olan bir diğier öğreti ise; *İki Krallık Öğretisi*'dir. Misyonierler, sömürgecilerle olan iş birliklerini Luther'in İki Krallık öğretisi ile meşrulaştırmışlardır. Öyle ki misyonierler, sömürge varlığını desteklemelerini engellemedikleri gibi ezilen ve yıpranan halkın da adaletsiz bir hükümete karşı hareket etmelerini kesinlikle yasakladığı savunmuşlardır. Misyonierler bu şekilde Afrikalı Luthercilerin, herhangi bir özgürlük arayışına girmemelerini ve siyasi ilişkilerden uzak durmalarını sağlamayı amaçlamışlardır. Fakat durum her zaman ezilen halkın suskunluğu ile devam etmemiştir. Öğreti, özgürlük arayışı içinde olan bazı Afrikalılar tarafından yeniden yorumlanmıştır. Yorum, Kilise'ye "sosyal adalet için ilahi taleplere tanıklık etme özgürlüğü ve yükümlülüğü" vermiştir. Bu durum, Lutheran Afrika Kiliselerine sömürgeciliğe ve apartheid yönetime karşı tutumlarında değişime gitmiş olduklarını ve artık adaletsizlikler karşısında sessiz kalmama kararı aldıklarını göstermektedir. Yukarıda saymış olduğumuz üç öğretinin de Afrika'da yeniden yorumlanması sonucu onlara ihtiyaç duydukları sesi vermiş oldukları anlaşılmaktadır. Yeniden yorumlanan öğretilerle birlikte Lutheran Kiliseler, sosyal adalet, ekonomi, kültür, siyasi vb. konularda sessiz kalmamışlardır.³⁰¹

³⁰⁰ Haç teolojisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Çil, "Martin Luther'in İman ve Vahiy Anlayışı", 118.

³⁰¹ Ng'Weshemi, "Lutheran Churches in Africa: Vitality, Challenges, and Opportunities for the New Face of Lutheranism in the 21st Century", 4.

SONUÇ

Tanzanya’da Lutheran misyonerlik faaliyetleri Ludwig Krapf ve Johannes Rebmann ile bireysel olarak başlamıştır. Rebmann ve Krapf’in misyonerlik faaliyetleri başarılı sonuçlanmamış olsa da bölgeyi tanıma ve kendilerinden sonrakilere öncü olmaları açısından önemlidir. Daha sonra Berlin Konferansı’nda alınan kararlarla birlikte birçok misyon grubu bölgeye giriş yapmış ve belli bir sistem dahilinde misyon faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Sistemleri; misyon faaliyetleri için uygun arsa temini, bölgede güvenli yaşam için gerekli yerlerde karakol tesisi ve yerli halkı misyon noktasında en önemli sac ayaklarından eğitimin sağlanması şeklinde oluşturulmuştur. Bütün bu sistemleri istasyon istasyon sağlayan misyonerler, bir istasyonda oluşumu sağlar sağlamaz başka istasyon kurma peşine düşmüşlerdir.

Yerli halka verilen misyon eğitimi ile birlikte oluşturulan istasyonlarda kurulan kiliseler için yerli papazlar yetiştirilmiş ve böylelikle; Hristiyanlaştırma, kilise kurma ve kurulan kilisenin varlığını devam ettirebilmesi sağlanmıştır. Misyon faaliyetlerinde özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yerleşme vurgusu yapılmış ve İncil çevirilerinin yanında Hristiyanlığın olabildiğince yerli unsurlarla bağlamsal birliktelik kurması noktasında adımlar atılmıştır. Lutheran misyonerler, misyon faaliyetlerinde çevresel, kültürel ve sosyal anlamda birçok sorunla karşılaşmış olsalar da bu sorunlardan çıkarılan derslerle kendilerine yeni yöntemler geliştirmişlerdir. Örneğin, misyonerler tarafından 120’den fazla etnik dil grubuna sahip topraklarda Svahili dilini *lingua franca* (ortak dil) olarak kabul ederek yaşadıkları zorluk bir kolaylığa çevrilmiştir. Yaşanılan savaşlar, salgınlar ve kıtlığa rağmen misyon faaliyetleri Tanzanya’da oldukça sistemli ilerlemiştir.

Berlin Konferansı ile sömürgelerini kibarca paylaşan devletlerin elde ettikleri topraklar üzerinde yaşanan manevi ve maddi acıların merhemi çoğu zaman İncil’in savunucuları olmuştur. Ne enteresandır ki merhem olarak görülen İncil, topraklara

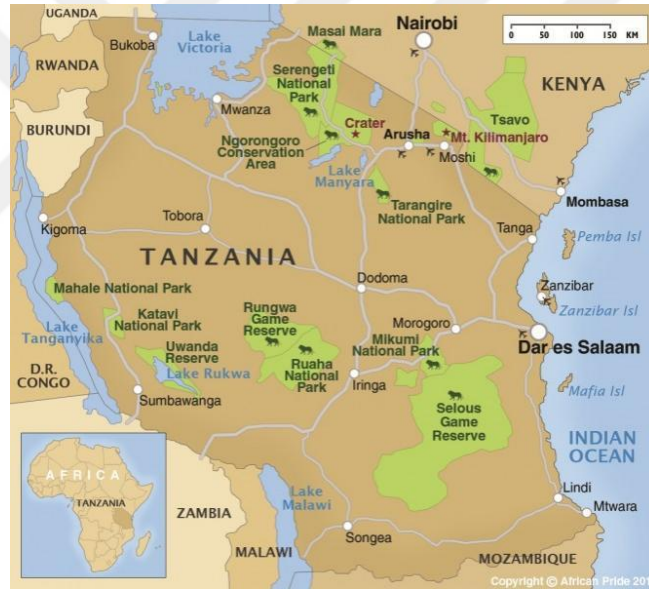
sömürge savunucuları ile girmiştir. Martin Luther'in dönemin haksızlıkları karşısında eskiye dönme çağrıları nasıl yeni yorumlar getirmiş ve Reform olarak yorumlanmış ise, Lutheran öğretilerde Afrika'da yeniden yorumlanmış ve Afrikalı Hristiyanlar için yeni bir soluk oluşturmuştur. Bu noktada sola scriptura, imanla aklanma ve haç teolojisi oldukça önemlidir.

Lutheran misyonerlik çalışmaları, belirli bir plan, sistem ve İncil'i duyurma amaçlarından vazgeçmeyen misyonerler tarafından gerçekleştirildiği için başarılı olmuştur. Bu konuda, misyonerlerin karşılaşmış oldukları sorunları kullanabilecekleri yeni yöntemlere çevirmeye çalışmaları oldukça etkilidir. ELCT, Tanzanya'da yaklaşık 5.2 milyon üyeye sahip olmasıyla önemli bir Hristiyan topluluğunu oluşturmaktadır.

EK:

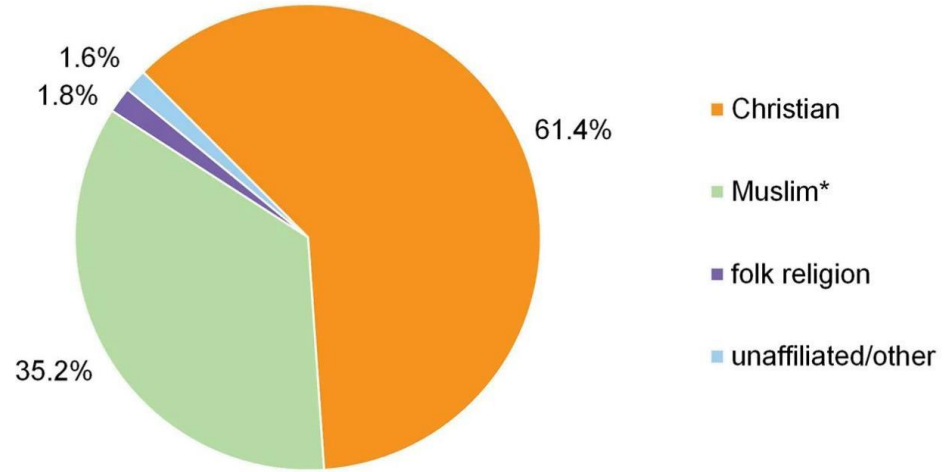
EK:1: 1964 yılında kabul edilmiş olan Tanzanya Ulusal Bayrağı³⁰²

EK:2: Tanzanya Ulusal Parklar ve Önemli Şehirleri³⁰³

³⁰² “Flag of Tanzania”, t.y., https://www.wikiwand.com/tr/Tanzanya_bayra%C4%9F%C4%B1.

³⁰³ “Nyerere National Park”, erişim 26 Kasım 2023, <https://www.african-pride.co.uk/tanzania-zanzibar/selous-game-reserve>.

© Encyclopædia Britannica, Inc.

*Zanzibar is nearly all Muslim.

EK: 3: Tanzanya'da 2010 Yılına Ait Dini Dağılım³⁰⁴

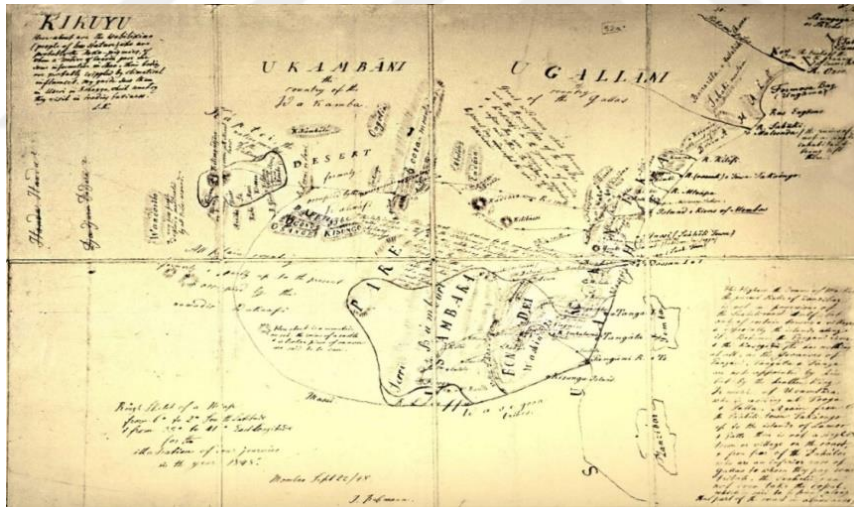
EK: 4: Dr. Johann Ludwig Krapf (1810-1881)³⁰⁵

³⁰⁴ Frank M. Chiteji, "Tanzania", içinde *Britannica*, erişim 12 Aralık 2023, <https://www.britannica.com/place/Tanzania/Zanzibar-and-Pemba#ref37564>.

³⁰⁵ "Ludwig Krapf's Story", erişim 25 Ekim 2023, <https://krapfproject.com/about-us/ludwig-krapfs-story/>.

EK: 5: Johannes Rebmann (1820-1876)³⁰⁶

EK: 6: Johannes Rebmann'ın 1848 yılında çizdiği Kikuyu Haritası³⁰⁷

³⁰⁶ "Johannes Rebmann Foundation", erişim 25 Ekim 2023, <https://www.johannes-rebmann-stiftung.de/cms/missionare-aus-gerlingen/johannes-rebmann/rebmann-johannes-leben-und-werk/>.

³⁰⁷ "Johannes Rebmann Foundation".

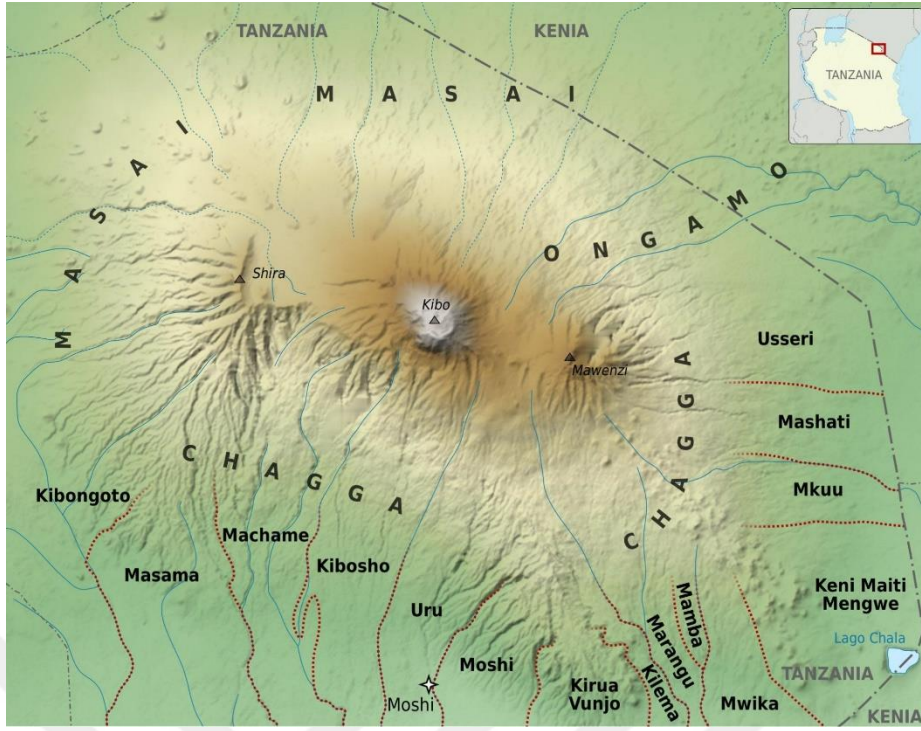
EK: 7: Tanzanya kıyı bölgeleri³⁰⁸

EK: 8: Geleneksel Chagga evi³⁰⁹

³⁰⁸ “Maps of Coastal Tanzania”, erişim 26 Ekim 2023, https://www.researchgate.net/figure/Map-of-coastal-Tanzania-showing-the-study-area-The-study-area-is-shown-in-blue-major_fig1_267923930.

³⁰⁹ “The People of Tanzania”, erişim 27 Kasım 2023, <https://unitedrepublicoftanzania.com/the-people-of-tanzania>.

EK: 9: Kilimanjaro Dağı eteklerinde Machame, Marangu, Mushi, Shira³¹⁰

EK: 10: Bruno Gutmann (1876-1966)³¹¹

³¹⁰ "Mount Kilimanjaro Ethnic Groups", erişim 28 Kasım 2023, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mount_Kilimanjaro_Ethnic_Groups_map-es.svg.

³¹¹ "Bruno Gutmann", erişim 28 Kasım 2023, <https://www.leipziger-missionswerk.de/ueber-uns/unsere-mitarbeitenden/detail-mitarbeiter/Gutmann-2.html>.

Title	Population	Bibles	Resources
Swahili (Coastal)	47.000.000	12	44
Sukuma	10.170.000	3	25
Gogo	2.622.000	1	13
Haya	2.340.650	1	2
Ha	1.971.450	1	9
Makonde	1.847.560	3	11
Nyamwezi	1.803.780	2	10
Nyakyusa-Ngonde	1.477.710	2	14
Hehe	1.467.330	1	2
Masai	1.439.150	3	29
Luguru	1.344.420	2	3
Bena (Tanzania)	1.284.790	1	2
Shambala	1.273.290	2	2
Mochi	1.190.260	1	5
Nyaturu	1.088.270	2	10
English	1.000.000	244	349
Asu (Tanzania)	978.760	1	2
Mwera (Chimwera)	899.350	1	2
Iraqw	897.570	2	2
Nilamba	832.840	1	19
Zigula	830.740	1	2
Kuria	748.540	2	11
Nyambo	737.270	0	0
Yao	727.220	3	23
Machame	726.320	1	4
Vunjo	700.120	1	3
Langi	699.710	0	11
Makhuwa-Meetto	666.890	2	21
Rundi	664.660	6	19
Ngindo	629.970	1	2

EK: 11: Tanzanya’da var olan topluluklar ve yapılan Kutsal Kitap çevirileri³¹²

³¹² “Tanzania-Sub-Saharan Africa”, erişim 16 Şubat 2024, <https://find.bible/en/countries/TZ/>.

KAYNAKÇA

- “About Tanga”. Erişim 26 Kasım 2023. <https://simbacement.co.tz/about-tanga-2/>.
- Adam, Jonas. “The Leibzig Misssion in East Africa 1914-1925”. İçinde *The First World War as a Turning Point Wendezeit Weltkrieg*, editör Frieder Ludwig. Berlin: Lit Verlag, 2020.
- Anthony, David H. “Islam in Dar es Salaam-Tanzania”. *Studies in Contemporary Islam*, sy 4 (2002).
- Arslan, Hammet. “Afrika Topluluklarında Atalar Kltnn nemi ve İşlevi”. *Bartın İşlami İlimler Fakültesi Dergisi* 3, sy 6 (2016).
- . “Afrika Topluluklarında Tabiat Klt ve Tabii Unsurlara Atfedilen Gler”. *Bartın İşlami İlimler Fakültesi Dergisi* 4, sy 8 (2017).
- . “Geleneksel Afrika Dini’nde Tanrı Tasavvuru”. *Bartın İşlami İlimler Fakültesi Dergisi* 2, sy 4 (2015).
- Bainton, Roland H. *A Life of Martin Luther-Here I Stand*. y.: Abington Pr., 2013.
- Bender, M. V. “Holy Ghost in the Highlands The Spiritans on Kilimanjaro 1892-1953”. *Spiritan Horizons* 3 (2008).
- Berger, Anna Maria Busse. “The Leipzig Mission and Bruno Gutmann”. *Prace Kulturoznawcze* 23, sy 2-3 (2019).
- Biggs, A. G., ve R. K. Seasoltz. “Benedictines”. İçinde *encyclopedia*. Erişim 04 Aralık 2023. <https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/christianity/roman-catholic-orders-and-missions/Benedictines>.
- Brennan, James R., ve Andrew Burton. “The Emerging Metropolis: A History of Dar es Salaam, circa 1862-2000”. İçinde *Dar es Salaam: Histories from an Emerging African Metropolis*. Mkuki Na Nyota, 2007.

- “Bruno Gutmann”. Erişim 28 Kasım 2023. <https://www.leipziger-missionswerk.de/ueber-uns/unsere-mitarbeitenden/detail-mitarbeiter/Gutmann-2.html>.
- “Bwana”. Erişim 16 şubat 2024. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/bwana>.
- “Bwana”. Erişim 16 şubat 2024. <https://www.wordsense.eu/bwana/>.
- Chesworth, John A. “Christian Tracts in East Africa during the Twentieth Century”. İçinde *Mixed Messages: Using the Bible and Qur’ān in Swahili Tracts*. BRILL, 2022.
- Chiteji, Frank M. “Tanzania”. İçinde *Britannica*. Erişim 12 Aralık 2023. <https://www.britannica.com/place/Tanzania/Zanzibar-and-Pemba#ref37564>.
- Christian, Elaine. “Shepherds, Servants and Strangers: Populer Christianity, Theology and Mission Among Tanzania Lutheran Ministers”. Doktora, Columbia University, t.y.
- “Church Missionary Society”. Erişim 05 Aralık 2023. <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG122144>.
- il, Ayşe. “Martin Luther’in İman ve Vahiy Anlayışı”. *Mezhlep Sosyolojisi*, sy 25 (2012).
- Danielou, Jean. “Kilisede Misyoner Düşüncesı”. Çeviren Abdurrahman Küçük. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXVII* (1997).
- Davis, R. Hunt. “Kinjikitile”. İçinde *Encyclopedia of African History and Culture: The Colonial Era 1850 to 1960*. C. IV. United State of America: Facts on File, 2005.
- Doğın, Birgül. “Tanzanya’nın Bağımsızlığına Giden Süreçte Müslümanların Rolü”. Yüksek Lisans, Ankara, 2019.
- Driscoll, J. T. “Animism”. İçinde *The Catholic Encyclopedia*. C. 1, 1907. <https://www.newadvent.org/cathen/01526a.htm>.

- Dvornik, Francis. *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*. Çeviren Mehmet Aydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- East, John William. *The German Administration in East Africa*. London: Being a Thesis Submitted for the Fellowship of the Library Association, 1987.
- Engels, Frederick. *Köylüler Savaşı*. y.: Eriş Yayınları, 2003.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Hristiyanlık". İçinde *Dinler Tarihi*. Ankara: Grafiker, 2021.
- "Evangelical Lutheran Church in Tanzania". Erişim 01 Kasım 2023.
- <https://elct.or.tz/about.php>.
- Fieldler, Klaus. *Christianity and African Culture: Conservative German Protestant Missionaries in Tanzania 1900-1940*. New York: E. J. BRILL, 1996.
- . *Interdenominational Faith Missions in Africa: History and Ecclesiology*. Mzuni Press, 2018.
- "Flag of Tanzania", t.y.
- https://www.wikiwand.com/tr/Tanzanya_bayra%C4%9F%C4%B1.
- Fleisch, Paul. *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*. Arusha: Makumira Publication, 1998.
- Gilbert, Erik, ve Jonathan T. Reynolds. *Dünya Tarihinde Afrika-Tarih Öncesinden Günümüze*. İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Gündüz, Şinasi. *Hristiyanlık*. Ankara: İsam, 2018.
- Güngör, Ali İsmail. "Hristiyan Misyonerliğinde Yenilikler ve Uygulama Alanları". İçinde *Dinler Arası İlişkiler*. Ankara: Grafiker, 2015.
- . "Kilise'nin Misyon Anlayışında İnkültürasyon'un Yeri". *AÜİF Dergisi* XLIII, sy 1 (Y).
- . *Vatikan, Misyon ve Diyalog*. Ankara: Alperen Yayınları, 2002.
- Harman, Ömer Faruk. "Genel Olarak Misyonerlik". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri (İlmî Toplantı)*, 2004, 25-38.

Hassing, Per. “German Missionaries and the Maji Maji Rising”. *African Historical Studies* 3, sy 2 (1970).

Hildegard, Binder Johnson. “The Location of Christian Missions in Africa”. *American Geographical Society* 57, sy 2 (1967).

“History of the Jews in Tanzania”. Erişim 10 Aralık 2023.

https://www.wikiwand.com/en/History_of_the_Jews_in_Tanzania#References.

Horton, Mark, Derek Nurse, ve Will. C. van den Hoonard. “EAST AFRICA”. İçinde *Encyclopaedia Iranica Online*. Erişim 10 Aralık 2023.

[https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-iranica-online/east-africa-](https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-iranica-online/east-africa-COM_8628?s.num=0&s.rows=20&s.mode=DEFAULT&s.f.s2_parent=encyclopaedia-iranica-online&s.start=0&s.q=b%28zanzibar+and+tanzania%29#COM-8628iv)

[COM_8628?s.num=0&s.rows=20&s.mode=DEFAULT&s.f.s2_parent=encyclopaedia-iranica-online&s.start=0&s.q=b%28zanzibar+and+tanzania%29#COM-8628iv](https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-iranica-online/east-africa-COM_8628?s.num=0&s.rows=20&s.mode=DEFAULT&s.f.s2_parent=encyclopaedia-iranica-online&s.start=0&s.q=b%28zanzibar+and+tanzania%29#COM-8628iv).

Ingham, Kenneth, ve Frank M. Chiteji. “John Magufuli”. İçinde *Britannica*. Erişim 30 Kasım 2023. <https://www.britannica.com/place/Tanzania/Challenges-into-the-21st-century#ref1292709>.

Isichei, Elizabeth. *A History of African Societies to 1870*. New York: Cambridge University Press, 1997.

———. *The Religious Traditions of Africa: A History*. United State of America: Praeger Publishers, 2004.

İbn Battuta. *İbn Battuta Seyahatnamesi*. eviren A. Sait Aykut. İstanbul: YKY Yayınları, 2000.

“Johannes Rebmann Foundation”. Erişim 25 Ekim 2023. <https://www.johannes-rebmann-stiftung.de/cms/missionare-aus-gerlingen/johannes-rebmann/rebmann-johannes-leben-und-werk/>.

- Kafumu, Peter George. "The History of Evangelization in Tanzania". *Africa Tomorrow* 19, sy 1-2 (2017).
- Kaplan, Irving. *Tanzania a Country Study*. Washington D.C.: The American University, 1978.
- Kavas, ahmet. "Africa Misyonerleri Cemiyeti: Beyaz Babalar (Peres Blancs)". *Minel ve Nihal* 1 (2004).
- Kavas, Ahmet. "Afrika'da İslam'ın Yayılışı". İçinde *Afrika'da İslamiyet: Dünü, Bugünü, Yarını*, editör Ahmet Kavas, Muhammet Tandoğan, ve Mustafa Selim Yılmaz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- . "Tanzanya". İçinde *İslam Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Kevin Shillington. *Afrika Tarihi*. Çeviren Emre Tansu Keten. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2020.
- Kollman, Paul. "East African Christianity". İçinde *The Encyclopedia of Christian Civilization*, editör George Thomas Kurian. Blackwell Publishing, 2011.
- Kurt, Halil. "Tanzanya". İçinde *İslam Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Lee, Anthony A. *The Bahai Faith in Africa: Establishing a New Religious Movement 1952-1962*. y.: BRILL, 2011.
- Lodhi, Y. Abdülaziz, ve David Westerlund. "Tanzanya". *Yeni Türkiye*, sy 97 (2017).
- "Ludwig Krapf's Story". Erişim 25 Ekim 2023. <https://krapfproject.com/about-us/ludwig-krapfs-story/>.
- Maanga, Godson. *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*. Arusha: Makumira Publication, 2012.
- Mahali, Faustin Leonard. "An Impact of Lutheran Theology on the Formation of the Church an Society in Tanzania". *Wiley Online Library*, sy 59 (2019).

Mahmut Aydın, ve Şinasi Gündüz. *Misyonerlik-Hristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri*. İstanbul: Kaktüs, 2002.

“Maps of Coastal Tanzania”. Erişim 26 Ekim 2023.

https://www.researchgate.net/figure/Map-of-coastal-Tanzania-showing-the-study-area-The-study-area-is-shown-in-blue-major_fig1_267923930.

“Mathayo 1”. Erişim 16 Şubat 2024. <https://www.bible.com/bible/2484/MAT.1.TKU>.

McKenna, Amy. “Samiha Suluhu Hassan”. İçinde *Britannica*. Erişim 30 Kasım 2023.

<https://www.britannica.com/biography/Samia-Suluhu-Hassan>.

———. “Zanzibar”. İçinde *Britannica*. Erişim 26 Kasım 2023.

<https://www.britannica.com/place/Zanzibar-Tanzania>.

Mjola, Aloo Osotsi. *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*. Hippo Books, 2020.

“Moshi, Stefano Reuben”. İçinde *Dictionary of African Christian Biography*. Erişim 14 Kasım 2023. <https://dacb.org/stories/tanzania/moshi-stefano/>.

“Mount Kilimanjaro Ethnic Groups”. Erişim 28 Kasım 2023.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mount_Kilimanjaro_Ethnic_Groups_map-es.svg.

Mullett, Michael. “Luther: Tutucu mu, Devrimci mi ?” Çeviren Fatmagül Berktaş. *Tarih ve Toplum*, sy 4 (1984).

———. *Martin Luther*. London: Routledge, 2004.

“Mulungu”. İçinde *Britannica*. Erişim 03 Kasım 2023.

<https://www.britannica.com/topic/Mulungu>.

“Mulungu”. İçinde *Encyclopedia*. Erişim 03 Kasım 2023.

<https://www.encyclopedia.com/humanities/news-wires-white-papers-and-books/mulungu>.

“Mungu: The Moon Is Swallowed by a Snake”. Erişim 16 şubat 2024.

<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100216>

545#:~:text=Quick%20Reference,were%20absent%20from%20the%20scene.

Mungure, Elieshi. “Churches in Transforming Mission: A Story of Lutheran

Communion in Africa”. *Wiley Online Library*, sy 59 (2020).

Munson, Robert B. *The Nature of Christianity in Northern Tanzania*. United Kingdom:

Lexington Books, 2013.

Ng’Weshemi, Andrea M. “Lutheran Churches in Africa: Vitality, Challenges, and

Opportunities fot the New Face of Lutheranism in the 21st Century”. *Wiley*

Online Library, 2019.

Nimtzi, August H. *Islam and Politics in East Africa*. United State of America: University

of Minnesota Press, 1980.

“Nyerere National Park”. Erişim 26 Kasım 2023. [https://www.african-](https://www.african-pride.co.uk/tanzania-zanzibar/selous-game-reserve)

[pride.co.uk/tanzania-zanzibar/selous-game-reserve](https://www.african-pride.co.uk/tanzania-zanzibar/selous-game-reserve).

Okello, Benson. *A History of East Africa*. Uganda: UCE Study Books, 2002.

Olgun, Hakan. *Luther ve Reformu Katolisizm’i Protesto*. Ankara: Fecr Yayınları, 2000.

———. *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*. İstanbul: Minel ve Nihal, 2019.

Ökten, Kaan H. *Hristiyanlıkta İnancın Yenilenmesi-Luther’in Teolojik Tezlerini ve*

Toplumsal Yansımaları. İstanbul: Mavi Ada Yayıncılık, 2000.

Pass, Steve. *Christianity in Eurafrika - A History of the Church in Europe on Africa*.

Wellington: Christian Literature Found, 2016.

Pierard, Richard. “Allied Treatment of Protestant Missionaries in German East Africa in

World War I”. *The Africa Journal of Evangelical Theology*, 1993.

“Pwani Region”. Erişim 26 Kasım 2023. [https://academic-](https://academic-accelerator.com/encyclopedia/pwani-region)

[accelerator.com/encyclopedia/pwani-region](https://academic-accelerator.com/encyclopedia/pwani-region).

- Scannell, Thomas. "Catechumen". İçinde *The Catholic Encyclopedia*. C. 3. New York: Robert Apple to Company, 1908.
- <https://www.newadvent.org/cathen/03430b.htm#:~:text=%22Catechumen%2C%22%20in%20the%20early,of%20preparation%20for%20that%20purpose.>
- Schmidt, Alvin. "Augsburg Confession". İçinde *The Encyclopedia of Christian Civilazition*. C. y. y.: Blackwell, 2011.
- . "Lutheranism". İçinde *The Encyclopedia of Christian Civilazition*. C. y. y.: Blackwell, 2011.
- Scott, H. Hendricx. *Martin Luther: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Shaw, Mark, ve M. Gitau Wanjiru. *The Kingdom of God in Africa: A History of African Christianity*. Langham Global Library, 2020.
- Sittser, G. L. "The Catechumenate and Rise of Christianity". *Journal of Spiritual Formation and Soul Care* 6, sy 2 (2013): 182.
- Stefon, Matt. "Holy Ghost Fathers". İçinde *Britannica*. Erişim 04 Aralık 2023.
- [https://www.britannica.com/place/Tanzania/Zanzibar-and-Pemba#ref37564.](https://www.britannica.com/place/Tanzania/Zanzibar-and-Pemba#ref37564)
- Sundkler, Bengt, ve Christopher Steed. *A History of the Church in Africa*. Cambridge University Press, 2004.
- şahin, Grsoy. "Afrika'nın Smrgeleştirilme süresinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları". *Journal of History Studies*, sy 10 (2018).
- "Tanzania". İçinde *WorldMark Encyclopedia of the Nations-Africa*. C. 2. Farmington Hills: The Gale Group, 2004.
- "Tanzania-Sub-Saharan Africa". Erişim 16 şubat 2024.
- [https://find.bible/en/countries/TZ/.](https://find.bible/en/countries/TZ/)
- "Tanzanya Nüfusu". Erişim 05 şubat 2024. [https://populationtoday.com/tr/tz-tanzania/.](https://populationtoday.com/tr/tz-tanzania/)

“The Jews of Arusha, Tanzania”. Erişim 10 Aralık 2023.

<https://kulanu.org/communities/tanzania/the-jews-of-arusha-tanzania/>.

“The People of Tanzania”. Erişim 27 Kasım 2023.

<https://unitedrepublicoftanzania.com/the-people-of-tanzania>.

Tikkanen, Amy. “Dodoma”. İçinde *Britannica*. Erişim 26 Kasım 2023.

<https://www.britannica.com/place/Dodoma>.

Tümer, Günay, ve Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*. II. Ankara: Ocak Yayınları, 1993.

Uğur, Hatice. “Said B. Sultan”. İçinde *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.

Uzunöz, Okan. “Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti”. İçinde *Günümüz Afrikasında Müslüman Azınlıklar*, editör İrfan Aycan ve Nurullah Yazar. Ankara: OTTO, 2019.

Waardenburg, Jacques. “Reform”. İçinde *İslam Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

Yoon, Yoang, ve Mudida Robert. “Social and Economic Transformation in Tanzania and South Korea: Ujamaa and Saemaul Undong in the 1970s Compared”. *Seoul Journal of Economics* 33, sy 2 (2020).

Zeiler, Johannes Habib. “Lutheran Theological Education and Formation: A Risky Business in Changing African Landscapes”. *We Believe in the Holy Spirit: Global Perspectives on Lutheran Identities*, sy 63 (t.y.).

ÖZET

“Tanzanya’da Misyonerlik Faaliyetleri Lutheran Kilise Örneği” başlıklı araştırma, misyonerliğin Afrika’da ilerleyişi ve sömürgecilikle misyonerlik arasındaki paralelliği anlamak noktasında oldukça önemlidir. Araştırmada ön bilgilendirme olarak, Tanzanya tarihi, Tanzanya’da İslam, Hristiyanlık ve diğer dinlerin varlığı incelenmiştir. Araştırmanın ana konusunda, Tanzanya’ya Lutheran misyonerliğinin ilk olarak, Johann Ludwig Krapf ve Johannes Rebmann ile geldiği tespit edilmiştir. Daha sonra çeşitli Lutheran misyoner grupları ile devam eden Lutheran misyon faaliyetlerinin özellikle Leibzig Misyon Topluluğu ile ivme kazandığı anlaşılmıştır. Araştırmada, Tanzanya’da Lutheran misyon gruplarının faaliyetlerini gerçekleştirirken karşılaştıkları zorluklar maddeler halinde tespit edilmiş ve bu zorluklar karşısında kullanmış oldukları yöntemler tetkik edilmiştir. ELCT (Evangelical Lutheran Church in Tanzania)’nin oluşumu kronolojik bir şekilde ele alınmış ve Lutheran misyon öğretilerinin Afrika üzerindeki yansımaları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzanya, TANU, Leibzig, ELCT.

ABSTRACT

The research titled "Missionary Activities in Tanzania: The Case of the Lutheran Church" is very important in understanding the progress of missionary work in Africa and the parallelism between colonialism and missionary work. As a preliminary information, the history of Tanzania and the presence of Islam, Christianity and other religions in Tanzania were examined. In the main subject of the research, it was determined that Lutheran missionaries first came to Tanzania with Johann Ludwig Krapf (1810-1881) and Johannes Rebmann (1820-1876). Later, it was understood that Lutheran mission activities, which continued with various Lutheran missionary groups, gained momentum especially with the Leibzig Mission Society. In the research, the difficulties faced by Lutheran mission groups in Tanzania while carrying out their activities were identified and the methods they used in the face of these difficulties were examined. The formation of ELCT (Evangelical Lutheran Church in Tanzania) is discussed chronologically and the reflections of Lutheran mission teachings on Africa are discussed.

Keywords: Tanzania, TANU, Leibzig, ELCT.